

Västerås
Släktforskar-
klubb

AROSIANA

När slottet
var häkte

Styrelse

Ordförande: Kerstin Andersson
 Uroxvägen 8
 722 31 Västerås
 Tfn 021-246 58
 e-k-k-a@telia.com

Vice ordf: Lars Berglöf
 Stångjärnsgatan 149
 724 77 Västerås
 Tfn 070-865 43 87
 larsbf@bredband2.com

Sekreterare: Monika Wilander
 Sunnavindsgatan 18
 72350 VÄSTERÅS
 Tfn 070-648 51 56
 wilander42@hotmail.com

Kassör: Torbjörn Wedholm
 Rönbergagatan 32
 723 46 Västerås
 Tfn 073-404 37 01
 tobbewedholm@gmail.com

Ledamot: Karin Jyrell
 Stolphusgatan 4
 723 53 Västerås
 Tfn 073-680 55 08
 karin.jyrell@gmail.com

Ledamot: Sven Olby
 Ragnaröksgatan 12
 723 55 Västerås
 Tfn 021-204 94
 sven.olby@telia.com

Ledamot: Ingemar Widestig
 Veterslundsgatan 8
 724 62 Västerås
 Tfn 021-420 00 70
 ingemar.widestig@gmail.com

Ledamot: Hans Eriksson
 Flintmästargatan 107
 723 53 Västerås
 Tfn 0733-54 57 50
 hanseriksson@tele2.se

Redaktör & grafisk form

Simeon Andersson
 Tfn 021-246 58
 simeon.a@telia.com

Redaktionskommitté

Sven Olby
 Tfn 021-204 94
 sven.olby@telia.com

Karin Jyrell
 Tfn 073-680 55 08
 karin.jyrell@gmail.com

Ingemar Widestig
 Tfn 021-420 00 70
 ingemar.widestig@gmail.com

Monika Wilander
 Tfn 070-648 51 56
 wilander42@hotmail.com

Redaktör hemsidan

Gunnar Andersson
 Tfn 021-12 35 48
 vsfk_arosiana@telia.com

Revisorer

Lennart Jonsson
 Lerkärlsgatan 13
 723 51 Västerås
 Tfn 021-41 65 24
 lennart33@tele2.se

Maria Bäversten
 Claréusgatan 6
 722 11 Västerås
 cissimia@gmail.com

Valberedning

Gunnar Andersson
 Soldatgatan 8
 723 45 Västerås
 Tfn 021-12 35 48
 gg.andersson@telia.com

Börje Öhrling
 Breds-Hällby 2
 745 95 Enköping
 Tfn 070-680 44 06
 larbor6@gmail.com

Innehåll

Forum	3
När slottet var häkte	4
#Me too 1848: Sophie Sager	11
Bildsidan	12
Fattigvården, del 2	14
Gästgivaregårdar	16
Zodiaken: Vem tror du att du är?	19
Varför släktforskar du, Sture Andersson?	20
Läsövning	22
Program	24

Gästgivaregård i Halland, 1863. Fritz von Dardel.

OMSLAGSBILD: Utsigt af Westerås slott från Fiskartorget, C.F. Martin.

Västerås Släktforskarclubb

E-Post: arosiana-vsfc@telia.com

Västerås Släktforskarclubb bildades 1963 och har till ändamål att förena dem som är intresserade av släktforskning och liknande forskning. Klubben är ansluten till Sveriges Släktforskarförbund. Vi har 465 medlemmar, varav 66 är familjemedlemmar.

Medlemsavgift, enskild 160 kr
 Familieavgift 40 kr
 Junioravgift (under 25 år) 40 kr

Bankgiro 5481-4843
 Org.nr. 878001-8324
 ISSN 1402-300

Vill du skriva i Arosiana?

Har du tips om artiklar, så kontakta redaktören!

Författarna ansvarar för riktigheten i sina artiklar. Redaktionen förbehåller sig rätten att redigera insända bidrag. Om du vill citera ur Arosiana så kom ihåg att ange källan! För publicering av hela artiklar kontakta redaktören.

Tidningens upplaga: 485.

Ansvarig utgivare: Kerstin Andersson.

Under våren har vi haft många aktiviteter, såsom Emigrantforskning, DNA-caféer, jourhavande släktforskare, intressanta föreläsningar, studiebesök på Stadsbiblioteket, deltagit i Köpings Släktforskarlördag och avslutat våren innan sommaruppehåll med en givande utflykt till Svanå Bruks Arkiv och herrgård.

Torsdagen den 22 mars hölls vårt årsmöte. Styrelsens medlemmar omvaldes på två år och jag fick förtroendet att vara föreningens ordförande på samma tid. Ett uppdrag som jag tackar för! Efter årsmötesförhandlingarna fick vi höra Johan Lif berätta om prästen Nils Rabenius som föddes 1648 i Tortuna och dog 1717 i Hedemora. Präst och urkundsförfalskare, svensk heraldiks mest framgångsrika bluff! Avslöjandet kom till slut men adelskapet bestod.

En möjlighet för släktforskarföreningarna att påverka Släktforskarförbundets verksamhet i stort och att bereda frågor till 2018 års riksstämma gavs på Samrådskonferensen den 3-4 mars i Uppsala. Som ombud från vår förening utsågs Lars Berglöf och Sven Olby. Den stora förändringen, som även berör vår föreningsverksamhet, är den nya datalagen GDPR som ersätter PUL. De som vill läsa mer om den nya datalagen kan ta del av information på Förbundets hemsida i Angeläget nr 1/2018.

De medlemmar som vi har mailadresser till kommer att få mail från oss. Om ni inte har fått något mail så

har vi inte någon aktuell mailadress. Längre ner på den här sidan finns mer information om detta.

Västerås Stifts Herdaminne finns på Stefan Zenkers hemsida. Det är Johan Fredrik Muncktells herdaminne som gavs ut på 1840-talet som finns texttolkad och därmed sökbar. Originalböckerna finns tillgängliga via länkar till PDF-filerna på hemsidan.

Här hittar du hemsidan:

<https://www.zenker.se/Historia/Herdaminne/muncktell.shtml>

Att släktforska på 1900-talets anor är inte helt lätt. Ett tips är kyrkans personakter som fördes 1947-91. Personakten fungerar som ett komplement till kyrkböckerna. Här finns en rad personuppgifter samlade på ett och samma ställe, bland annat barn, äktenskap och redogörelse för var personen bott. Personakten följde med personen genom livet och fylldes på med uppgifter varefter de tillkom. Så gjordes fram till den sista juni 1991 i samband med att Skatteverket tog över ansvaret för den svenska folkbokföringen. Personakterna förvaras på landsarkiven. Vilket landsarkiv du kontaktar avgörs av var personen du söker var skriven den sista juni 1991 – eller om personen avled tidigare – där hon eller han var skriven vid tiden för dödsfallet. Släktforskarförbundet har givit ut ”1900-talet, liten släktforskarguide” av Daniel Johnsson som har tips och förslag på olika källor.

Trevlig sommar önskar jag er!

Det är med stor sorg som jag meddelar att vår styrelseledamot Henry Johansson har avlidit. Vi var sysslingar så jag har känt honom sedan barnsben. Under vår uppväxtperiod så kom vi ifrån varandra. Jag intervjuades om släktforskning i Västmanlands lokalradio 2008 och Henry kontaktade mig. Han valdes in i vår styrelse 2012. Med sina stora kunskaper och intresse för både släktforskning och gårdsforskning har han hjälpt många intresserade att lösa frågor. Alla trivdes med Henry. Han var alltid glad lättsam, ödmjuk och positiv. Att han också hade en stor portion humor var ett extra plus. Henry lämnar ett stort tomrum efter sig och vi saknar honom mycket.

Nya medlemmar hälsas välkomna

Ingrid Alm

Knutsgatan 12 B, Västerås

Elisabeth Elgerot

Arosvägen 28, Västerås

Kerstin Eriksson

Lillhamragatan 10, Västerås

Gunnel Körvall

Skälbygatan 12, Västerås

Lennart Lindberg

Mimergatan 1 A, lgh 1501, Västerås

Kalle Lundvall

Dybecksgatan 12 D, Västerås

Linnéa Löfstrand

Hyttgatan 15 B 1203, Sandviken

Mats Norrestam

Pingstliljevägen 19, Västerås

Eilert Pettersson

Stengatan 13, Enköping

INFORMATION FRÅN STYRELSEN

Arosiana och hemsidan (arosiana.se) är två viktiga kanaler för information till medlemmarna. Vi använder också mail för påminnelser och annan information. Vårt mailregister är inte uppdaterat. Den nya datalagen (GDPR som ersätter PUL) gör dessutom att föreningen måste ha ditt skriftliga medgivande för att vi skall få lagra din mailadress datamässigt.

Vi har sänt ett mailmeddelande till de som vi har mailadresser till. Har du inte fått ett sådant meddelande den senaste tiden innebär det att vi inte har din mailadress. Vill du ha påminnelser och annan information från föreningen via mail ber vi dig att sända ett mail med din adress till adm.aosiana@gmail.com och ange att du godkänner datalagring.

När slottet var häkte

Tjänstetvång och lösdriveri i Västmanland under tidigt 1800-tal¹

Under 1830-talet intogs över tusen människor – kvinnor, män och barn – i länshäktet i Västerås slott anklagade för tiggeri, för att de inte hade giltiga papper eller för att de helt enkelt saknade tjänst. En stor del av alla dessa hade gripits i Västerås. Vilka var alla dessa människor? Hur gick det till när de greps? Hur var det att sitta i häktet i slottet? Varifrån kom de gripna och vad hände med dem? Theresa Johnsson, filosofie doktor i historia, skildrar deras levnadsöden.

TEXT: THERESA JOHNSSON

Under 1800-talets första hälft ökade de jordlösa, de obesuttna, kraftigt i antal och omkring år 1850 utgjorde de en majoritet av befolkningen i Västmanlands län. Samtidigt rådde tjänstetvång vilket innebar att människor kunde straffas om de inte hade ett arbete som erkändes som legitimt av överheten. I värsta fall kunde man dömas till tvångsarbete på obestämd tid eller tills dess man skaffat sig så kallat laga försvar. I riksdagens ständer kunde de jordlösa, som inte hade någon politisk representation, kallas för avskum, slödder, rå massa, tjänsteklass, en underlägsen art som inte kunde klara sig *”utan de högre klassernas uppsikt och ledning”*.² I Västmanlands län hette landshövdingen under 1830-talet Fredric Ludvig Ridderstolpe. Ridderstolpe var anhängare av ett strikt tjänstetvång och en av alla de människor han förhörde och lät döma för det han inte ägde laga försvar hette Carl Peter Löfving.

Carl Peter Löfving

Den 25 september 1832 dömdes 16-åriga Carl Peter Löfving – *”liten och späd till vexten med bleklad ansigte samt ljusa hår och ögon”* – till tvångsarbete på obestämd tid på Långholmen i Stockholm av Konungens befallningshavande i Västmanlands län.³ Konungens befallningshavande (här fortsättningsvis förkortat KB) motsvarade dagens länsstyrelse och Ridderstolpe var i egenskap av landshövding dess chef. Den avdelning av KB som hade hand om den här typen av ärenden var landskansliet vars rum, liksom själva länshäktet, var inhytt i Västerås slott. Löfving hade suttit frihetsberövad i häktet i mindre än en vecka när domen föll:

Som den för lösdrifvande förr en gång häktade ynglingen Carl Peter Löfving, hvilken icke inom honom förelagd tid skaffat sig tjänst och laga näringsfång utan derföre såsom tiggare åter blifvit

*i Sahla gripen och till [länsstyrelsen] införd förmälte sig icke kunna någorstädes få tjenst eller laga försvar och förklarade sig nöjd att blifva till Correctionshus afsänd; så pröfvade (KB) i förmågo af Kongl förordningen den 31 Augusti 1819 rättvist döma Carl Peter Löfving ...*⁴

I sitt unga liv hade Löfving gripits flera gånger för vad myndigheterna kallade lösdriveri vilket i slutändan ledde honom till Långholmen.⁵

Löfving var född utanför äktenskapet i Sala och hans mor hade vid den här tiden tjänst hos länsman i Västra Vingåker.⁶ Hon hade lämnat sonen hos sin mor, pojkens mormor, som bodde på fattighuset i födelsestaden. Tydligt stod saker och ting inte väl till, för Carl Peter greps i Södermanland och i Kopparbergs län, och när han greps borta hemifrån var det antagligen i fåfänga försök att få någon form av kontakt med sina föräldrar. Eller, vad gäller

1) Följande bygger när inget annat nämns på artikelförfattarens doktorsavhandling: Johnsson Theresa, 2016, Vårt fredliga samhälle. Lösdriveri och försvarslöshet i Sverige under 1830-talet. Uppsala. Till denna hänvisas för referenser. I boken behandlas också en rad olika källor till lösdriveriets historia som fångrollor, suppliker, passjournaler m.m. utförligt. I denna artikel fotnotas endast uppgifter som inte finns i boken vilken finns fritt tillgänglig och sökbar online via DiVA: <http://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:910536/FULLTEXT01.pdf>.

2) Petersson Birgit 1983, "Den farliga underklassen." Studier i fattigdom och brottslighet i 1800-talets Sverige. Umeå.

3) Protokoll med handlingar 1832-09-03 § 2; 1832-09-28 § 1. Alla:4. Länsstyrelsens i Västmanlands län: landskansliet. ULA. Modern pigan Brita Enzelius: Husförhörlängd Sköldnäs kronogård. AI:9a s. 196. Västra Vingåkers församling. ArkivDigital.

4) Protokoll med handlingar 1832-09-28 § 1. Alla:4. Länsstyrelsens i Västmanlands län: landskansliet. ULA.

5) Fångjournal 1829 nr 297 1831 nr 425 1832 nr 374; 403. D2b 7-8. Kriminalvårdsanstalten i Västerås. ULA.

6) Födelse- och dopbok 1815-11-02. C:2. Sala stadsförsamling. ArkivDigital.

fadern vars namn han bar trots att han inte var erkänd, kanske för att få ett erkännande. År 1829, då Carl Peter Löfving var 14 år gammal, greps han i Falun och i förhör uppgav han sig vara född i Sala.

... modern ogift Brita Stina Enselius tjenar i Wingåker hos Länsman – fadren skall vara Sämshmakaren Löfving här i staden Carl Petter vistas hos mormodren, i flera år, hon bor i Fattigstufvan i Sala - från Sala i Julas gått åt Gefle sedan hit - tiggat sig fram - hitkommen för en månad sedan [...] några dagar bevistat föreläsningarna vid Lancasterskolan - den öfriga tiden bott i kojorne vid Grufvan – tiggat – Löfving vill ej kännas vid honom ...⁷

Utan tillstånd bodde Carl Peter Löfving vid gruvorna och han gick under månaden i Falun några gånger i skolan innan magistraten intog honom i länshäktet. Trots sina eländiga livsvillkor försökte han gå i skola, och man kan undra varför han gjorde det när omständigheterna var så svåra, hur han tänkte och resonerade, hur de andra barnen såg på honom, hur han såg på dem och vad han kände och vad han var med om när han tiggade sig fram på Faluns gator och slutligen sattes på fångkärren till Västerås för att transporteras från ett häkte till ett annat.

Lika lite som hans far ville kännas vid honom kunde Carl Peter Löfving få tjänst. KB hade flera gånger gett honom så kallat föreläggande om att skaffa sig laga försvar, det vill säga order att inom viss tid visa upp att han ordnat en tjänst eller annan godtagbar sysselsättning eller försörjning. Annars hotade Långholmen på obestämd tid. Vid ett tillfälle hade

Löfving arbete vid Sala silvergruva
"omkring 14 dagar men sedan fått frossan då ingen velat taga honom i tjänst hos sig..."⁸

En morbror, snickare i Enköping, ville inte heller ge honom tjänst.⁹ Kanske hade han ingen möjlighet eller så var det helt enkelt så att inte heller han ville veta av pojken. Familjen hade tillhört borgerskapet och morfadern varit kämnär.¹⁰ [Ämbetsman som skulle handha vissa göromål inom en stads rättsskipning och förvaltning. Red. anm.]. Till slut skickades Carl Peter Löfving, liten och späd till växten, således till Långholmen, aldrig anklagad för något som vi idag skulle anse som ett brott.

Alla människor som anklagades för försvarslöshet eller lösdriveri, det är två begrepp för ungefär samma sak, dömdes inte till tvångsarbete, de greps inte ens. Det innebar emellertid inte att tjänstetvång och bestämmelserna om laga försvar, som var i kraft till år 1885, inte kunde innebära djupa ingrepp i människors liv ändå! Det fanns andra sätt att handskas med de som ansågs oönskade eller som besuttenheten på något sätt ville näpsa. Jag skall här dröja vid ett sådant fall för att visa på hur lite verklighetens så kallade lösdrivare har att göra med eventuella föreställningar om luffare med halmstrån i mungipan eller lösdrivare som konstiga, lata, udda, aparta. Inget av det stämmer heller in på Carl Peter Löfving, vars tyngsta kors att bära i livet antagligen var det faktum att han var född utom äktenskapet i ett samhälle vars samhälleliga skyddsnät hade stora maskor.

Ulrica Sahlström

I slutet av december år 1825 inkom till Västerås slott en böneskrift, en så kallad supplik, inskickad av pigan Ulrica Sahlström.¹¹ Tonen i skriften är desperat. Kanske var hon också medveten om att landshövdingen hette Fredric Ludvig Ridderstolpe, ett förhållande som gjorde hennes situation lite speciell. Bara ett par månader tidigare, hade Sahlström enligt skriften fått tjänst på Carl Ridderstolpes gods Fiholm i Rytterne. Carl Ridderstolpe var bror till landshövding Ridderstolpe, godsägare till Tidö, som alltså var chef för den myndighet hon nu vände sig till för att få hjälp. Efter två veckor i tjänsten hade Ulrica Sahlström tvingats från Fiholm eftersom det hade visat sig att hon var gravid och ...

"fru Grefvinnan icke ansåg sig belåten, med den tjänst som jag i denna författning kunde åstadkomma".¹²

Med undantag för i Stockholm skulle en piga eller dräng enligt legostadgan städslas för ett år och kontrakt kunde inte avslutas hur som helst. Prästbevis skulle också lämnas in i samband med inflyttning men under de fjorton dagar som Ulrica Sahlström befunnit sig på Fiholm hade hennes bevis inte blivit lämnat till prästen i Rytterne¹³ församling. Det var en kort flyttning Ulrica gjort: hon hade närmast kommit från angränsande Lundby. Enligt den desperata böneskriften som alltså författades under vintern, tillät grevinnan Ridderstolpe inte Ulrica Sahlström att vara kvar vare sig på Fiholm eller i Rytterne överhuvudtaget. Hon förbjöds helt enkelt att lämna prästbeviset i Rytterne. Den

7) Protokoll över förhör med arrestanter 1829-09-29. Ale:1. Länsstyrelsen i Kopparbergs län: landskansliet. ULA.

8) Protokoll med handlingar 1832-09-03 § 2. Alla:4. Länsstyrelsens i Västmanlands län: landskansliet. ULA.

9) Protokoll med handlingar 1832-09-28 § 1. Alla:4. Länsstyrelsens i Västmanlands län: landskansliet. ULA.

10) Uppgifter om mormodern: Husförhörlängd kämnärsänkan Brita Stina Engzelia född Hammarberg. Al 14 b s. 59. Sala stadsförsamling. ArkivDigital.

11) Böneskriften är vidlagd i avskrift i Lundby sockenstämmoprotokoll: Sockenstämmoprotokoll, avskrift inbunden i 1825 års protokoll daterad Västerås 1825-12-23. Kl:2. Lundby församling. ULA. Så kallade suppliker av detta slag finns i original förvarade vid länsstyrelsearkivens landskanslier. I min avhandling finns utförlig information om suppliker som källa särskilt gällande Västmanlands län.

12) Ibid.

13) Vägran att ta emot prästbevis på detta vis är något som kan drabba släktforskare genom att en person plötsligt försvinner mellan flyttningar. Ett första steg kan då vara att kontrollera sockenstämmoprotokoll för aktuell församling där vägrade inflyttningar egentligen skulle införas då det var sockenstämman som hade rätt att i vissa fall vägra mantalsskrivning enligt en förordning från år 1788 som skaffades 1847. Emellertid kunde sådana beslut fattas på annat sätt vilket framgår här och inte minst genom uppgifter i länsstyrelsearkivens landskanslier, särskilt i suppliker, då det var dit klagomål över lokala beslut fördes.

"Därför ska man inte ha förutfattade meningar när man ser en anteckning om

Utsigt af Westerås slott från Fiskartorget, målad av C.F. Martin (detalj).

Foto: Per Stålebro.

gravida Ulrica Sahlström stod nu inte bara utan tjänst och husrum. Hon var också oskriven. Därför återvände Ulrica enligt egen utsago till Lundby med prästbeviset i handen men också där vägrade pastorn ta emot det:

... ty mitt uttagne prästbevis var en gång ordenteligen utlyst säger han och kanske har han Rätt Jag blef således icke eller Mantals-skrifven på något ställe sistleden höst. Vid 20 års ålder är jag således en Lösdrifterska utan hemvist och kyrka min fattiga Far Dagkarlen Salström under Åndesta i Kungsåra, kan icke heller emottaga mig och min nedkomst torde snart nog nalkas kan hända; Utsigterna äro för mig således af den mäst svåra beskaffenhet må förtvifvnan icke öfverväldiga mitt förstånd det ögnablick, då jag som aldramäst behöfver alt hvad jag nu saknar.¹⁴

Ulrica Sahlström skulle snart föda och ingen i Lundby ville annat än tillfälligt ge henne tak över huvudet. Hon gick hemlös omkring i socknen. KB utfärdade mot denna bakgrund ett tillfälligt beslut nästan direkt efter att skriften kommit till slottet, antagligen för att det var vinter och kallt. Lundby fick tills vidare ge Ulrica husrum och underhåll men ärendet skulle utredas vidare för att hennes så kallade hemort skulle avgöras. KB skulle, efter att förklaringar hade inkommit från de berörda socknarna Lundby och Rytterne, bestämma till vilken socken Ulrica egentligen hörde och därmed också vem som skulle stå för fattigvårdskostnaden.

Det tog nästan ett år innan saken

var avgjord. I november 1826 förklarade KB att Ulrica Sahlström skulle införas i Lundby kyrkobok, det var dit hon ansågs höra.¹⁵ När beslutet upplästes den 3 december på sockenstämman i Lundby var Ulrica Sahlström inkallad och närvarande. Hon utfrågades under stämman av sockenmännen om hon nu hade någon stadig hemvist i socknen där hon kunde skrivas vilket hon inte sades sig ha. Hon bad att få bo kvar där hon hittills bott genom socknens försorg men den som ägde torpet där hon var, ville inte ge bestämd tillåtelse. Då tog löjtnanten Axel Nauckhoff på Bärby till orda: antingen skulle Ulrica Sahlström senast 15 december till pastor anmäla var hon bodde eller så skulle församlingen bestraffa *"hennes ohörsamhet och olydnad"* genom att ta hennes barn och hon ...

*"som en vidrig person, till något allmänt arbete hållas ..."*¹⁶ Nauckhoff gav således Ulrica Sahlström föreläggande om laga försvar på eget bevåg och hon fick mindre än två veckor på sig.

Genom ett prästbetyg som inte blev avlämnat hade första steget tagits på Ulrica Sahlströms väg till att bli *"lösdrifterska"*. Ulrica Sahlström hamnade i ett juridiskt ingenmansland så snart hon tagit ut sitt betyg från Lundby och inte fick lämna av det vare sig i Rytterne eller i Lundby. Hennes tillstånd som tjänstlös med ett litet barn gjorde henne inte bara sårbar ur försörjningssynpunkt. Besuttenheten i socknen hotade henne med arbetshus och att de skulle ta hennes barn ifrån henne. Målet var

antagligen så enkelt som att bli av med henne, att få henne från socknen eftersom hennes situation gjorde henne mindre attraktiv som arbetskraft. Men enligt 1805 års legostadga som var i kraft vid denna tid gällde inte tjänstetvånget den som vårdade späda barn, vilket Ulrica bevisligen gjorde. Visste hon det? Visste Nauckhoff det? Spelade det någon roll? Bara sex år efter dessa händelser skulle KB i Västerås döma en annan kvinna med ett späda barn än Ulricas till korrektionsinrättningen på Norrmalm dit kvinnor dömdes för lösdriveri och försvarslöshet.¹⁷ Inte heller hon var straffad för något brott. Det var svårt för fattiga att hävda sin rätt om man nu alls hade någon!

Fattiglagar och fattigpolitik

Ulrica Sahlström kallade sig själv för lösdrifterska men hon beskriver också hur hon blev det. Det var lagen som gjorde henne till lösdrifterska; idag hade hon kallats hemlös. Lösdriveri klassificeras av jurister som ett statusbrott. Det innebär att varken Carl Peter Löfving eller Ulrica Sahlström egentligen anklagades för något de gjort utan för något de var, det tillstånd i vilket de befann sig: fattiga och utan resurser, utan godkänt arbete. Att vara sysslolös har aldrig någonsin i historien varit ett brott i sig själv. Det är först när den sysslolöse är fattig som arbetslösa med hjälp av lagen kan förvandlas till straffbara lösdriftare på det sättet som hände både Carl Peter Löfving och Ulrica Sahlström. Välbeställda

14) Ibid.

15) Sockenstämmaprotokoll 1826-12-03 § 3. KI 2. Lundby. ULA.

16) Ibid.

17) Det gäller en kvinna vid namn Laurentia Palm: Johnsson 2016, Vårt fredliga samhälle, s. 322ff.

lösdrivare eller försvarslös i en husförhörslängd, mantalslängd eller fångrulla.”

Långholmen. Centralfängelset Alstavik, 1967.

Foto: Lennart af Petersen. Stockholmskällan.

dagdrivare, och det har det funnits en del av genom historien, blev aldrig klassificerade som lösdrivare. Och något dagdrivarliv levde bevisligen varken Carl Peter Löfving eller Ulrica Sahlström. Så om man använder ett ord som lösdrivare är det viktigt att veta vad det står för: en nedsättande beteckning på fattiga människor som inte ens behöver ha med rörlighet att göra.

Själva utgångspunkten för att KB och besuttenheten kunde hota med repressalier och beordra människor att skaffa sig tjänst var den så kallade legostadgan. Den utgjorde ryggraden i dåtidens arbetarpolitik. Under 1800-talet utfärdades två sådana: år 1805 och 1833. I dem stadgades tjänstetvång vilket sedan medeltiden funnits på många håll i Europa. Tjänstetvång innebar i grova drag att alla som inte hade viss egendom eller någon annan form av angiven resurs – exempelvis ett visst antal silvermynt – riskerade att betraktas som lösdrivare och därmed få någon form av straff, som t.ex. att få öronen avskurna eller tvångsarbete på obestämd tid, om de inte tog tjänst. I Sverige rådde tjänstetvång oavsett kön från 15 års ålder fram till 1885. Den som inte hade laga försvar var försvarslös eller lösdrivare. Det var lite samma sak. Hur den som ansågs vara lösdrivare skulle behandlas var det stadgat om i olika lagrum fram till år 1833, då den så kallade försvarslöshetsstadgan utfärdades. Centralt i författningarna både före och efter 1833 var så kallat laga försvar. Ett sådant skulle alla ha – men vad var det egentligen? På den punkten var författningarna luddiga när det handlade om de som inte uppenbarligen hade det, som jordägare, ämbetsmän,

hantverkare, drängar och pigor i lagstadd tjänst m.fl., och det var väl också själva poängen. Det viktiga var att ens sysselsättning och försörjning godkändes av besuttenheten vid t.ex. mantalsskrivningen, vid inflyttning eller om man av någon anledning greps. Från 1833 kunde man också få försvar genom att någon gick i borgen för en. Då skrevs en borgensförbindelse som skulle lämnas in vid mantalsskrivningen. De jordlösa som inte hade tjänst enligt legostadgan var på så vis beroende av besuttenhetens välvilja för att inte riskera att behandlas som lösdrivare.

Vad som dög som försvar på en plats och vid ett tillfälle behövde inte göra det en annan gång. Och vem kunde ge försvar? Också det kunde skifta men fattigt, egendomslost folk kunde det inte. En dagsverkare i Västerås kunde inte ge försvar, inte ens till sina egna barn. Det var många människor som levde i en gråzon där de när som helst riskerade att stämplas som försvarslösa eller lösdrivare. En rad andra bestämmelser samverkade med tjänstetvånget och i den mån de kunde upprätthållas skulle de motverka *”lättja och självsvald”*, som besuttenheten kunde uttrycka sig. Särskilt viktiga i detta avseende var passtväng för resa också inom Sverige på platser där man inte var *”allmänt känd”*. Enligt 1833 års försvarslöshetsförordning var en person som påträffades utanför sitt hemlän utan pass per automatik lösdrivare och skulle tas till läns häkte för utredning, som Carl Peter Löfving som greps i Södermanlands län för *”kringstrykande”*. Kunde man inte visa upp giltiga papper eller på annat sätt bevisa vem man var, riskerade man att tas till häkte. Det var

vidare endast tillåtet att tigga i den egna församlingen under villkor av tillstånd. Från 1847 var tiggeri totalförbjudet. Samtidigt var fattigvården restriktiv och knapp, så det är självklart att tiggeriet var utbrett och att människor både gav till tiggare och av olika skäl inte kallade på länsman i tid och otid. Men Carl Peter Löfving anklagades för tiggeri och det var försvarande enligt en förordning från år 1819. Som vi såg i fallet med Ulrica Sahlström hade sockenstämmorna stor makt och på stämmorna hade de jordlösa obesuttna ingen rösträtt. Sockenstämmorna kunde fram till 1847 vägra vissa människors inflyttning. Ulrica Sahlström t.ex. var utan tjänst och hennes flyttningsrätt var inte fri. Om hon hade velat flytta till sin far i Kungsåra är det inte alls säkert att hon hade fått tillstånd av socknen. På så vis kunde hinder läggas för fattiga människors försök att hanka sig fram under en svår tid av sitt liv, fattiglagarna och fattigpolitiken kunde skapa lösdrivare på det sätt som hände både Löfving och Sahlström.

Västerås slott på 1830-talet

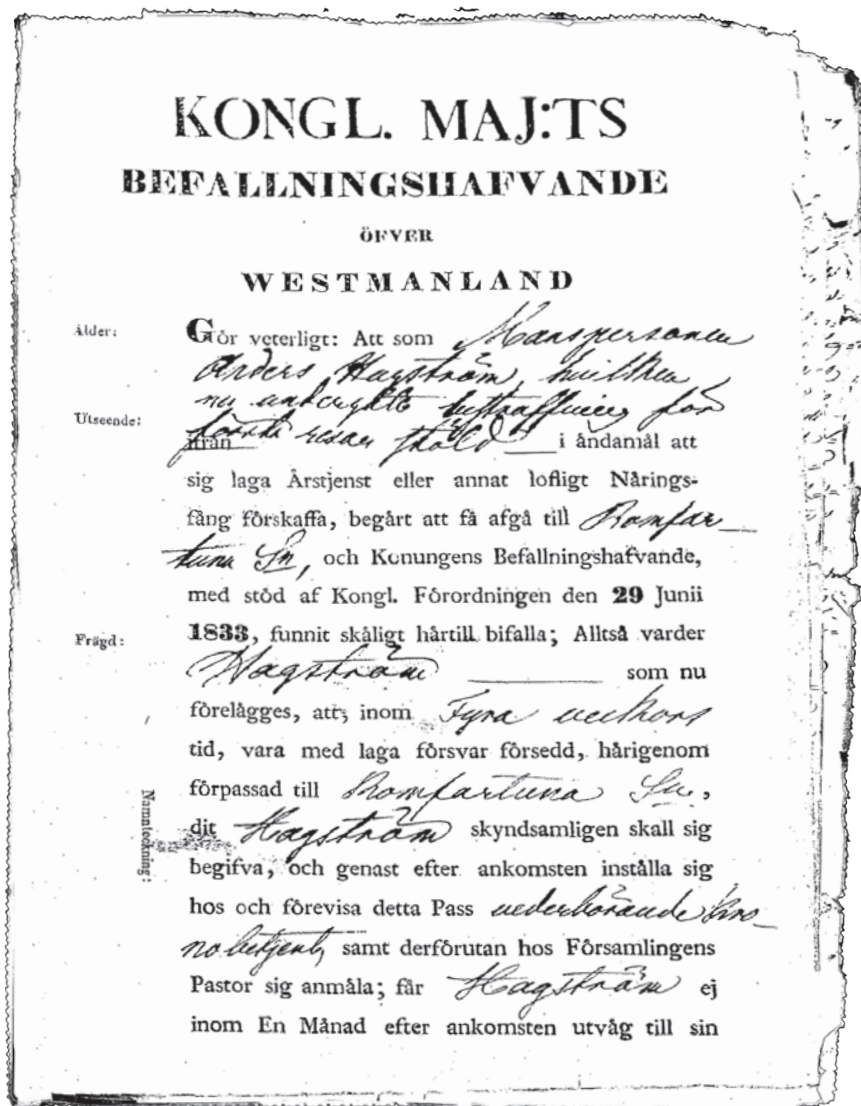
Ulrica Sahlström frihetsberövades inte men hotet om intagande i slottshäktet var inte desto mindre verkligt. Kraft kunde sättas bakom orden, bakom hoten, med varningar om att tas till slottet i Västerås.

Västerås slott där Carl Peter Löfving dömdes är idag en ganska stillsam plats. Om vi tar oss tillbaka omkring 180 år, till 1830-talets Västerås, så var det väldigt annorlunda! Den brutala fattigdom många människor levde i under dåtiden gick hand i hand med fattiglagarna och såg till att ett ständigt och aldrig sinande flöde av människor – kvinnor, män och

barn i olika konstellationer – kom till slottet, somliga till fots, andra på fångskjuts för att intas i häktet och utredas av KB:s högsta tjänstemän. Fångskjutsarna kom och gick på slottsbacken, människor både föddes och dog i de nio-tio arresterna som låg utspridda i slottet. Vid den här tiden fanns ännu inte celler där fångarna låstes in var och en för sig. Istället hade man arrester i vilka flera människor kunde förvaras vid samma tillfälle. Det ålderdomliga häktet i Västerås led av kronisk överbeläggning. Plats fanns formellt för 30 fångar åt gången men ibland kunde de vara 70. Arresterna hade olika namn: Trädgårdsarresten, Portarresten, lilla- och stora Bovarresterna samt Kvinnoarresten. I dem kunde barn förvaras tillsammans med okända vuxna, och tungt belastade kriminella kunde dela arrest med sådana som Carl Peter Löfving. Rymningar med knivskärningar av vaktpersonal förekom samtidigt som slottsvaktmästaren under det tidiga 1830-talet misshandlade en fånge så grovt att han miste hörseln. Att vara intagen på slottet kan betraktas som en straff i sig självt alldeles oavsett om man i slutänden dömdes eller inte.

Samtidigt som KB skötte länsadministrationen i allmänhet från slottet var det också sätet för länets högsta polismyndighet. Länets högsta tjänstemän satt på slottets andra våning med fönstren mot Svartån. Då de satt där de satt var de beroende av den lokala ordningsmaktens arbete ute i länet för att ordning och reda skulle upprätthållas men också självklart för att få reda på vad som hände ute på marken. Även om det hände att människor greps på själva landskansliet – det kunde bland annat ske när människor visade upp pass – var det av uppenbara skäl vanligare att människor intogs i häktet från andra platser. Under sig hade länsstyrelsen kronofogdar och länsmän på landet.

I städerna var det magistraten som organiserade polisarbetet som inkluderade att hålla uppsikt över resande och "lösdriveri" i allmänhet. På slottet utfärdades pass, utreddes olika

De som frigavs från häktet men ansågs försvarslösa försågs med ett pass. Foto: Erik Lindberg.

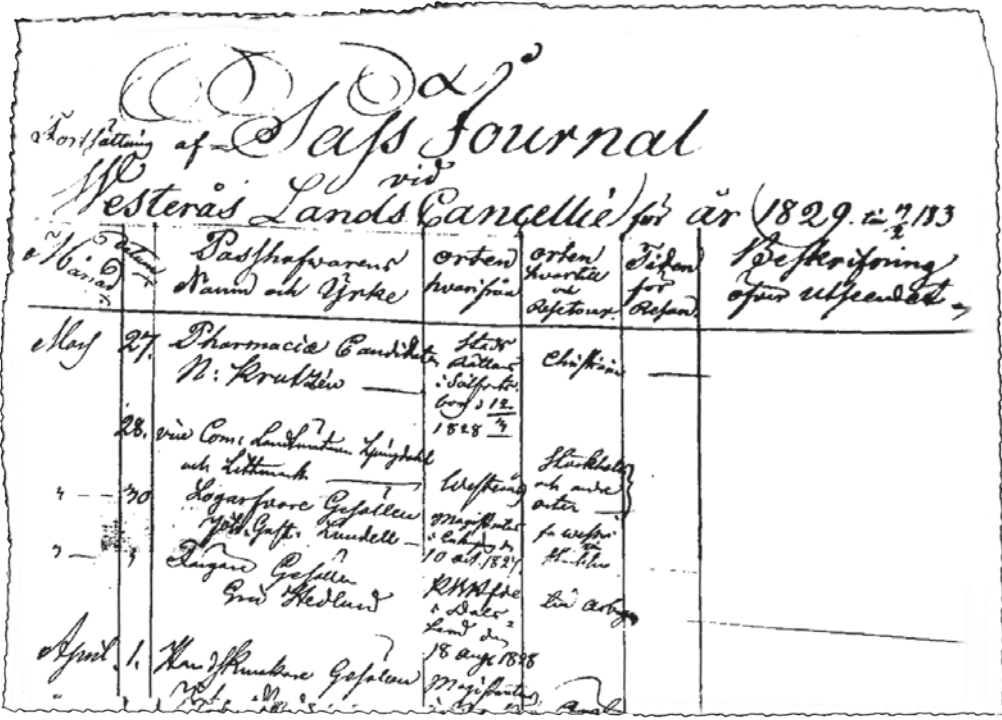
former av ärenden, anställdes förhör, dömdes människor på stående fot till tvångsarbete. Det var en arbets-tyngd myndighet med en gleshövad personal och slottet var en plats som hade många olika funktioner. En viktig sådan var att hantera de dåtida lösdriveriförfattningarna, och Carl Peter Löfving var långt ifrån ensam om att granskas av statsmakten för sin eventuella samhällsfarlighet och lättja. Frågan är om landssekreteraren ens lade honom på minnet efter att fångskjutsen lämnat Västerås och man var av med honom. Under åren 1829 till 1838 gjordes drygt 1000 intagningar i Västerås länshäkte bara för lösdriveribrott. Det innebär att ett år som 1838 utgjorde de som var intagna för lösdriveri över 50 procent av samtliga fångar, merparten av dem

från städerna och särskilt från Västerås. Det är en stor överrepresentation då bara omkring 10 procent av länets befolkning bodde i dess städer.

Polisövervakning och lösdriveri i Västerås på 1830-talet

Västerås var kort sagt en riskabel plats att vistas på om man saknade tillstånd. År 1838 stod Västerås med sin över 100 gripanden för en stor del av de som intogs i häktet för lösdriveri. Länets övriga städer kunde inte tävla med residensstaden. Staden som rum var lättare att övervaka än en vidsträckt socken eller det härad en enda länsman kunde vara ansvarig för. Dessutom var det i just Västerås nära till häktet och enkelt att till fots ta någon dit istället för att t.ex. organisera en fångtransport

Vid KB:s landskansli fördes en journal över de pass som utfärdades.
Foto: Erik Lindberg.

från Västanfors. Då fanns antagligen andra lösningar för att bli av med oönskat folk, särskilt om de var främlingar på genomvandring. De flesta som greps som kom från andra län var hemmahörande i Kopparbergs län: de var således inte särskilt långväga ifrån vilket egentligen speglar vanliga flyttningsmönster vid denna tid.

Någon polis i modern mening fanns inte men Västerås hade sedan 1827 en polisrådman som kunde begära handräckning av stadsfiskalen som var en statlig åklagare. Under sig hade polisrådmannen rotmästare, stadsvaktmästaren och stadsbetjänter. Det handlade om åtta män som hade ordningens upprätthållande som huvudsakliga syssla vilket kunde innebära att gå omkring och fråga efter pass. Det fanns också en mängd andra män som kunde ha polisiära funktioner som rådmän, präster med flera. I olika källor ges ögonblicksskildringar av hur det kunde gå till i det vardagliga polisarbetet. Stadens krogar var platser dit stadsbetjäningen var frekventa besökare för pass-

kontroll. Stadsbetjänten Dikman gjorde i slutet av augusti år 1837 entré på Billbergs krog i staden. Han gick fram och frågade en ensam man efter pass. Mannen skall enligt åtalet som följde blivit arg och okvädat Dikman och dessutom bitit honom i ett finger.¹⁸ Vid marknad gick både stadsbetjäning och stadsfiskal runt på gator och torg för att kontrollera pass. Också andra än polisbetjäningen kunde fråga efter pass. Vid ett tillfälle skall dåvarande borgmästare Ekholm under våldsamma former frågat en hattmakargesäll efter pass. Det hela slutade med rättegång i kämnärsrätten i staden.¹⁹ Lagligt våld var för övrigt ständigt närvarande i 1830-talets Västerås på ett annat sätt än idag. Husaga fick ges enligt legostadga och gränsen gick vid att göra tjänstehjonet lamt eller lytt. Borgmästare Ekholm själv var enligt ett vittnesmål inblandad i en prygling av en dräng tillsammans med apotekaren Zimmerman. De hade släpat drängen upp för trapporna i en gård i staden och därefter hade Ekholm

... begunte slå på golfvet sittande Törnqvist på Ryggen i hufvudet samt på händer och Lår, under det Törnqvist bad söta eller goda Herrar slå icke ihjel mig Hvarvid Borgmästaren först yttrade: att slå ihjel dig kostar ingenting, hvarvid Herr Zimmerman inföll du har ju Sagt att du skulle gå i ån och göra af med dig, hvarvid åter Herr Borgmästaren yttrade ja så låt honom gå då.²⁰

Enligt lag fick inte försvarslösa eller passlösa hysas över natten utan tillstånd. Och det var något som togs på allvar i Västerås. Inte ens en nära släkting fick övernatta hur som helst. Gjorde man det kunde det sluta med böter vilket empelvis skraddaren Westerberg fick erfara då han fälldes vid Västerås kämnärsrätt för att ha härbärgerat sin halvbror, urmakaren Lundgren, utan att ha informerat myndigheterna. Westerberg sade att han trodde sig haft rätt att öppna sitt hem för en så nära släkting som dessutom var född i staden och försedd med behörigt pass, ställt på obestämd tid och i rätt och visst ärende, utan att informera myndigheterna. Det hade han enligt rätten inte och han dömdes till böter för hysande av tjänstlös. En del människor kunde inte betala böterna och fick därför straffet omvandlat till några dagar på vatten och bröd. Främmande ansikten drog tvivelslöst till sig polisens uppmärksamhet och sannolikt också sådant som trasiga kläder, tecken på fattigdom, misstankar om tiggeri. Om man inte hade papper på sig kunde saker lösas genom att man gjorde sig trovärdig på annat sätt.

Johan Eric Granlind satt med sin minderårige son gripnen år 1828 för passlöshet. Han släpptes ur häktet eftersom han kunde få en "trovärdig" person att gå i god för att han, Granlind, var "väl känd". I det här fallet berättade krögaren Northenius

18) Inneliggande handlingar, "Vittnesberättelse" undertecknad Cathrina Aspman dat. Västerås 25 augusti 1837. F:30. Kämnärsrätten i Västerås. ULA.
19) Händelsen återges i Johnsson 2016, Vårt fredliga samhälle, s. 198ff.
20) Inkomna skrivelser och akter 1838. Vittnesmål av vagnmakaren Per Holm daterat Västerås 1838-06-26. F:31. Kämnärsrätten i Västerås. ULA. Händelsen behandlas i Johnsson 2016, Vårt fredliga samhälle, s. 231ff.

i Västerås för KB att han sett Granlind flera gånger på sin krog och att denne uppfört sig väl samt att han trodde att Granlind var hemmahörande i antingen Stockholm eller Ramnäs. KB frigav därför Granlind med son med pass ställt till Ramnäs. Fattigdom kunde leda till tiggeri och under en enda sommardag 1838 intogs i Västerås slottshäkte två kvinnor med sammanlagt 13 barn. De var från södra Dalarna och utvandringen var antagligen orsakad över att skördarna slagit fruktansvärt fel år 1837. Länsman Lejdström i norra Västmanland hade med anledning av detta fått skriftliga order att mota främmande tiggare tillbaka över gränsen mot Dalarna. Det var hårda tider.

Polisen kontrollerade alltså okända och främmande människor. Men som redan har framkommit i fallet med Ulrica Sahlström så var det inte bara okända i rörelse som riskerade att hotas med slottshäkte. Vid de årliga mantalsskrivningarna skulle laga försvar regelbundet kontrolleras. Det kunde skifta från plats till plats hur det gick till, om det alls skedde, men i Västerås i slutet av 1830-talet var den här kontrollen ingen tom bokstav. År 1838 var omkring 50 personer antecknade som försvarslösa i stadens mantalslängd. Det var en hel del med tanke på att staden hade runt 3000 invånare. I februari detta år inkallades mellan 30 och 40 västeråsbor till magistraten. De skulle personligen förhöras om sin avsaknad av försvar.

Den 15 februari infann sig den 14-åriga Lovisa Eklund, timmermannen Lindahls 15-åriga son Carl samt arbetskarlen Söderlund med hustru och barn. De fick 14 dagar på sig att skaffa laga försvar. En minderårig flicka kunde alltså ställas inför stadens mäktiga män, borgmästare och rådmän, och förhöras för att hon inte tagit tjänst. I detta specifika fall var hon inte ens fyllda 15 år. Lovisa Eklund bodde möjligen fortfarande hemma: det var många obesuttna som inte ville ta tjänst enligt legostadgan då det faktiskt innebar att man under-

kastade sig husaga och svårligen kunde säga upp sig om det visade sig att anställningen innebar svåra villkor. I en skrift undertecknad av över 20 gesäller i Västerås år 1838 kallades legostadgan för ett trälomsök och de sade sig hellre stupa för sin frihet än att hamna under det.²¹ Borgmästare Ekholm anställde klappjakt på vem som hållit i pennan.

Om en människa lämnade tjänsten i förtid utan tillstånd så fick husbonden hämta tillbaka henne med våld. Det gick alltså inte att säga upp sig hur som helst och den som ändå lämnade tjänsten var i lagens mening just en "lösdrivare". Istället kunde man arbeta för daglön och som hushåll lägga ihop sina inkomster för att få det att gå ihop. Men Lovisa Eklunds föräldrar hade inte makt att skydda sin dotter från att tvingas att ta tjänst om det var vad myndigheterna önskade. Då hotade repressalier. Om de själva var beroende av att ha laga försvar, om de själva lydde under tjänstetvånget, kunde de inte ge någon annan försvar. De hade inte rätt att ens hysa sin dotter utan tillstånd om hon nu ansågs som försvarslös, som lösdrivare.

Legostadgor och tjänstetvång handlade om makt, de förstärkte de avgrundlika skillnader som gjordes på folk och folk i en tid av djup fattigdom samtidigt som de var konsekvenser av dessa klyftor. Därför skall man inte ha förutfattade meningar när man ser en anteckning om lösdrivare eller försvarslös i en husförhörslängd, mantalslängd eller fångrulla. Att försöka förstå dessa människors livsvillkor är en tjänst vi kan göra dem. Det var något landshövding Ridderstolpe och borgmästare Ekholm inte gjorde eller förmådde göra, medan Carl Peter Löfving, Ulrica Sahlström och Lovisa Eklund försökte manövrera sig fram så gott de kunde i ett samhälle som på förhand gett dem dåliga kort på handen, födda utan privilegier och in i fattigdom som de var. ■

Theresa Johnsson: Vårt fredliga samhälle. "Lösdriveri" och försvarslöshet i Sverige under 1830-talet

Theresa Johnsson är född och upp vuxen i Västerås. Hon är fil. dr i historia sedan 2016 och verksam som forskare vid Historiska institutionen, Uppsala universitet. Hennes forskningsintresse rör vanligt folks livsvillkor i bred mening under förindustriell tid.

Foto (Theresa Johnsson): Erik Lindberg.

21) Dombok, inlaga daterad Västerås 1838-07-30. All:86. Västerås rådhusrätt och magistrat. ULA.

#Me too 1848: Sophie Sager

1848 blev Sophie Sager utsatt för trakasserier, våldtäktsförsök och misshandel av sin hyresvärd. Hon tog strid för sin rätt, gick till domstol och startade den första offentliga diskussionen om våldtäkt i Sverige.

TEXT: SIMEON ANDERSSON.

När Sophie Sager var 23 år kom hon till Stockholm för att utbilda sig till sömmerska och starta en klädbutik. Släktingar hade hjälpt henne med resan från Bohuslän eftersom hon var föräldralös. Sophie hyrde ett rum hos skomakarmästare Dillström på Ignatiegränd i Gamla stan. Idag är adressen Bollhusgränd 6.

Huset visade sig vara en hemlig krog som dessutom fungerade som bordell. Hyresvärdinnan, fru Dillström, som Sophie Sager bor hos är prostituerad under täckmanteln ”mottagande av sömnad”. Hon föreslog att också Sophie skulle prostituera sig. När Sophie vägrade låste hyresvärdinnan in hennes hatt för att hindra henne från att lämna huset. Som kvinna ansågs det ofint att gå ut utan något på huvudet, men Sophie satte på sig en sjalett och gick ut ändå.

Ur askan i elden - hyresvärdens våldtäktsman

En äldre man fick syn på Sophie Sager när hon stod och grät vid Slottsbacken. Mannen, som var fanjunkare och hette Gustaf Adolf Möller, erbjöd henne att dela rum med en linnesömmerska som hyrde ett rum i hans hus, vilket Sophie gick med på. Redan dagen efter flyttade Sophie in hos honom på Prästgatan i Gamla stan. Men den här gången hade hon ännu större otur med sin hyresvärd. Linnesömmerskan visade sig vara prostituerad.

Efter några dagar attackerade Möller Sophie sexuellt i hennes säng. Hon försvarade sig genom att slå tillbaka, och frustrerad över hennes ovillighet misshandlade han henne. Han hotade henne, slog henne, tog stryppgrepp på henne och låste till slut in henne i ett rum och förvägrade

hennes mat. Hon lyckades fly då han sov och tog sig ut på gatan, där hon letade upp en läkarmottagning. Läkaren, Johan Brisman, skrev ett intyg på hennes skador och uppmanade henne att anmäla Möller till polisen, vilket hon också gjorde.

Sophie blir motarbetad men går till domstol

Kvinnor kunde inte bli myndiga i Sverige vid den här tiden. Trots att Sophie hade blivit utsatt för ett brott kunde hon inte själv ta sitt fall till domstol för att hon var kvinna! Men med hjälp av Johan Brisman kunde hon göra en polisanmälan och så småningom kom målet upp i rätten. Under rättegången förde Sophie sin egen talan.

Gustaf Adolf Möller försvarade sig i rätten med att Sophie Sager var sinnessjuk då hon hade anklagat honom för att ha gjort ett sexuellt närmande. Skomakarfamiljen som hon hade varit inlogerad hos tidigare vittnade också om att hon måste vara mentalsjuk eftersom hon påstått att de höll en illegal krog. Men rätten lade stor vikt vid att skadorna hade dokumenterats och Gustaf Adolf Möller dömdes som skyldig till våldtäktsförsök. Straffet blev böter. Det ”Sagerska målet” blev mycket uppmärksammat och gick som en följetong i Stockholms Dagblad. Sophie Sager blev en kändis och började föreläsa om jämställdhet, men hon var före sin tid och möttes bara av hån.

Källa: <https://stockholmskallan.stockholm.se/sok/?q=sager>
Efter idé av Kerstin Alm, Släktbiten nr 4-2017.

Sofie (eller Sophie) Sager, född 3 juni 1825 i Krängsberg, Byarums socken, död 27 februari 1901 i New York. Sager var dotter till brukspatron Gabriel Sager och Johanna Bergenholtz. Hon gick i flickskola i Jönköping där hon bland annat lärde sig franska och broderi. Som vuxen var hon fattig och försörjde sig som guvernant och sällskapsdam.

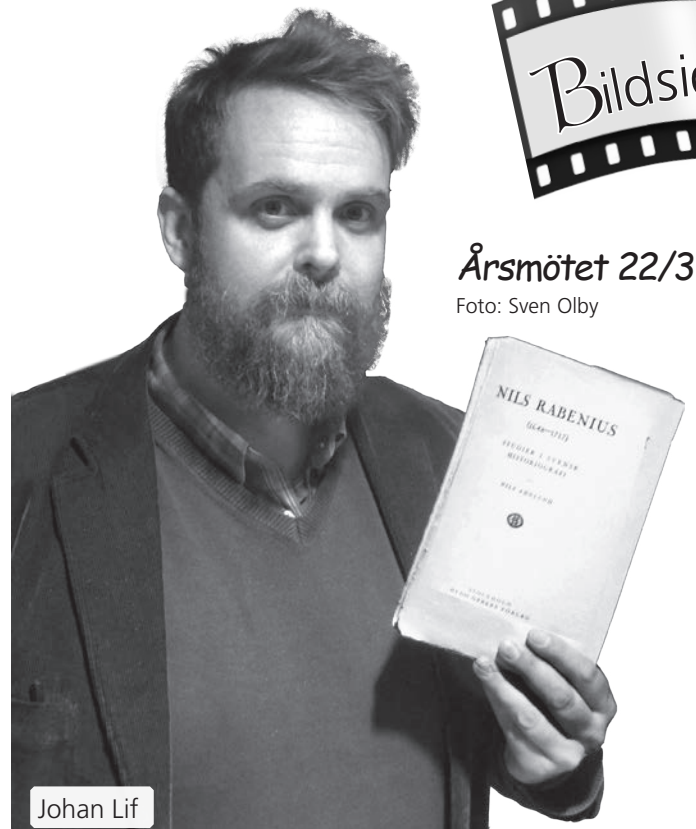
Sophie skapade debatt om våldtäkt och kvinnors rättigheter

Genom Sophie Sagers rättegång kom våldtäktsfrågan för första gången upp till offentlig diskussion i Sverige. Efter rättegången började Sophie propagera för kvinnans frigörelse och gav ut flera böcker. I den svenska pressen blev Sophie både hånad och förlöjligad och hon emigrerade så småningom till USA, där hon anslöt sig till den amerikanska kvinnorörelsen.

Sophie Sager kan idag sägas vara 1800-talets tidiga representant för #Me too-rörelsen.

Karin Jyrell och Brage Lundström

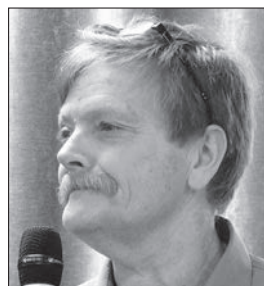

Johan Lif

Johan Lif och Kerstin Andersson

Samrådskonferens 3-4/3

Överst: Kanslichef Johanna Ekerstrand och ordförande Erland Ringborg, Sveriges släktforskarförbund. För tredje året i rad ordnade släktforskarförbundet samrådskonferens i Uppsala för medlemsföreningarna. Ämnena för dagarna var bl.a. dataskyddsförordningen, diskussioner om släktforskarrollen, ArkivDigital och SVAR och att förbundet ska fokusera på att databasen Sveriges Dödbok ska kompletteras med uppgifter från 1830.

Under: Kerstin (Chris) Bingefors, Sveriges släktforskarförbund. Roger Lönnebjör, Sveriges släktforskarförbund. Peter Niwong, Släkt och Bygd i Borlänge. Viktoria Jonasson – projektledare för Namn åt de döda, Sveriges Släktforskarförbund. Thomas Fürth, Genealogiska Föreningens ordförande.

Foto: Sven Olby

<http://arosiana.se/bildgalleri/>

Släktforskardagen i Köping 21/4.

Överst: Lars Berglöf mötte oväntat kusinen Ulla Lundberg i Köping efter 15 år.

Under: Monika Wilander, Kerstin Anderson, Karin Jyrell och Lars Berglöf laddar upp inför dagens besökare i Köping.

Foto: Sven Olby.

Stora bilden: Kerstin Andersson, Lars Berglöf, Monika Wilander och Karin Jyrell,
Foto: Sven Olby

Infällda bilden: Monika Wilander, Karin Jyrell, Sven Olby och Sven-Erik Käll, Västra Mälardalens Släktforskare.
Foto: Kerstin Andersson

Studiebesök 10/4

Bibliotekarie Pia Letalick visar här den permanenta utställningen i Raritetskabinettet samt äldre bokskatter och handskrifter från stiftsbiblioteket för Yvonne och Johan Skogby.

Foto: Kerstin Anderson

Informations- träff 5/3

Lars Grefberg och Monica Johansson, SPF Aros seniorer, deltog i en informationsträff om släktforskning på stadsbiblioteket.

Foto: Kerstin Andersson

Emigrantforskning 10/4

Christer Majtorp och Christina Korell samt Ingemar Widestig.

Foto: Kerstin Andersson

Jourhavande 18/4.

Ingegård Magnusson och Monika Wilander.

Foto: Sven Olby

Fattigvården i Västerås

2

I det förra numret kunde vi läsa om det gamla Västerås. Här fortsätter Carl Henry Björklund i ett utdrag ur hans masteruppsats att berätta om fattigvården.

Den öppna fattigvården i Västerås

Staden var liten, och alla bodde i gårdar inom tullen. Fattigvården hade delat in staden i 10 kvarter. Ledamöterna i fattigvårdsstyrelsen svarade för omsorgen om de fattiga i var sitt kvarter. Vi ska fortsätta med att berätta om fattigvårdens verksamhet.

Men först ska vi kort påminna om de svåra åren i slutet 1860-talet. Det kom till missväxt 1867, som drabbade främst Norrland, som gav knaper bärning ens i goda år, men också Värmlands och Kronobergs län. 1868 kom nöden återigen till Småland, och till Västsverige, Blekinge, Öland och Gotland. För Västmanlands län rapporterade Hushållningssällskapet om ...

[v]äderlek, sånings- och skördetider: Hösten 1867 torr, kall och blåsig. Höstsådden från medio Aug. till slutet af September. Höstsädesbrodden tunn och föga lofvande vid vinterns början. Våren 1868 tidig. April-Maj våt, hjälpte betydligt all sädesbrodd äfvensom gräset, men öfriga sommarens ihållande torka nedsatte snart växtligheten och skadade allt.¹¹

Nödåren 1867 och 1868 måste det göras större kollektiva insatser. Ett kraftigt regeringsinitiativ i november 1867 anbefalldes via KB (Konungens befallningshavande) Sveriges kommuner att "... vidtagna erforderliga åtgärder för anskaffande af spannmål till utsäde och bröd, samt arbetsförtjenst för behöfvande".¹² Nödhjälpsarbetena kunde bestå i hugning och krossning av sten till gator och torg, som i Västerås till rådhusorget och till hamnanläggningen där Svartån utmynnade i Mälaren.¹³

Fattigvårdens huvuduppgift var att organisera och möta hjälpbehovet för de fattiga i Västerås. För den öppna hjälpverksamheten skulle en särskild förteckning upprättas med namn och tilldelat understödsbelopp. Det lagstodades 1871 i fattigvårdsförordningen om förteckningar "*öfver dem som åtnjuta fattigvård*".¹⁵

Understödet i den öppna vården kan sägas ha varit inriktat på att avhjälpa en tillfällig belägenhet. När någon varaktigt fallerade sin försörjningsplikt vid sjukdom eller hög ålder, kunde fattigvårdsstyrelsen istället bevilja intagning på fattighuset med full försörjning. Det var beslut som togs med återhållsamhet. Det var kostsamt. Det förekom därför understöd i hemmet även i längre perioder.

Även enskilda personer kunde hjälpa den fattige. Ett tidigt exempel på ett axlat arbetsgivaransvar framkommer i protokollet när tobaksfabrikören Axel Theodard Sundin 1879 ville utpensionera sin fabriksarbetare Carl Erik Malmgren på fattighuset. Han lovade att i så fall betala 100 kr. Fattigvårdsstyrelsen konstaterade Malmgrens bristande förmåga till självförsörjning och beslutade så.¹⁶

Ett mer organiserat försök att hjälpa till utgör ärendet med fattighjonet, förre handlanden B. Efter avslutad strafftid som försvarslös på Cellfängelset i Västerås noterade fattigvårdsstyrelsen i februari 1876 att "*härvarande borgerliga pensionskassa*" tilldelat B. 100 kronor. Pengarna skulle användas till att pensionera B. och skulle räcka till "*icke allenast föda och vård, utan äfven nödig beklädnad*." Han togs in på fattighuset och fick full försörjning.¹⁷

Men enskildas välgörenhet ansågs kunna störa det fostrande arbetet med understödstagarna. Bankmannen J. W. Torngren menade i februari 1885 att det fanns "*godhjärtade men oförståndiga människor [som] finna sin förnöjelse i ett pjunkigt almoseutdelande utan urskiljning*".¹⁸ Det handlade förstas om samma målgrupper. Det goda syftet kunde anses leda bort från samhällets organiserade bana för individens självhjälp.

Fattigvårdens distriktschefer gjorde hembesök, inspekterade och hjälpte, men förmanade eller uppmuntrade också, allt efter vad situationen påkallade. Det innebar en bedömning av mottagarens sociala situation. Den ovärdige med ett oordentligt levnadssätt riskerade snart varning om att bättra sig och skaffa försörjning. Distriktschefen kunde rekommendera fattigvårdsstyrelsen att ibland lämna respit, men gången var egentligen klar: Efter en upprepade varning utan efterrettelse väntade anmälan till Länsstyrelsen på Slottet för försvarslöshet, d.v.s. arbetslöshet. Då väntade fängelse och s.k. allmänt arbete, hemma eller i Stockholm.

Det var i den öppna fattigvården som fattigvårdsstyrelsen sållade ut hjälpbehoven. Det gällde penningbidrag till hyra, föda, bränsle och sjukvård. Även bidrag i natura var vanliga – husrum, kläder och skor (kängor), vedbrand, potatisland och beredda eller oberedda födoämnen.¹⁹

I Västerås lämnade fattigvården ut livsmedel för det dagliga uppehållet. Livsmedlen inköptes halvårsvis från lägstbjudande på auktioner, där stadens köpmän kunde bjuda ut alltifrån råg- eller kornmjöl till lampolja och snus. Protokollen visar att det ofta förekom uppgifter om 1-2 Lispund (å 8,5 kg) mjöl per månad till behövande (barn-) familjer

Katarina fattighus i Stockholm år 1881.

i den öppna fattigvården. Överlevnaden för vintern kunde tryggas när det skrevs in att understödet i mjöl skulle utgå till och med nästkommande maj.

I maj 1876 förskrevs 1250 skålpund (å 0,425 kg), det vill säga 531 kg mjöl till 47 behövande familjer, de flesta med många barn.²⁰ (Och ja, det gick 20 skålpund på ett lispund.)

Ett vanligt naturaunderstöd bestod i kläder och skor. En uppsättning kläder och ett par kängor för 10 Rdr kunde utgöra en förutsättning för framläsningen för konfirmationen för 15-åringen. Grövre kläder kunde tillverkas av de intagna på fattighuset.

Det gjordes av buldan, ett slags grov väv av lin-, jute- eller hampgarn, som användes till säckar, handdukar eller grova kläder. Eller domestik, ett slags grovt, ursprungligen hemmagjort bomullstyg. Tygerna köptes på marknaden i Sala i februari. Klädespersedlar efter de avlidna togs tillvara för fattighuset och kunde komma väl till pass.²¹ En flicka beviljades ett par kängor och *“en gammal klädning ibland dem som kan finnas efter avlidna hjon på fattighuset.”*²²

Barnomsorgen var tydlig. Hjälpen bar en genuskaraktär eftersom den i första hand gick till kategorin kvinnliga vårdnadshavare: änkor, ogifta kvinnor och hustrur med försumliga makar. Det kunde för alla börja med tillfälliga understöd, uttryckta som *“för en gång”* eller *“tillfällig hjälp”* i protokollen. Understödet förnyades periodvis men blev i huvudsak stadigvarande så länge barnen var små. En stomme av understödstagare återkommer därför regelbundet i protokollens namnlistor.

Lagenligt kallades utackorderade barn till årlig mönstring. En sådan mönstring företogs den 15 augusti

1860. Fosterföräldrar och barn hade samlats, efter kallelse i tidningarna. Samlingen inleddes med morgonbön. Ledamöterna kontrollerade under dagen barnens andliga och kroppsliga liv och deras förkovran i goda seder och läsning. Premier utdelades. De bestod av nya testamentet, katekeser, psalmböcker, biblisk historia samt ABC-böcker. Barn och fosterföräldrar hemförlovades sedan, varvid ordföranden Daniel Olausson läste Välsignelsen över dem.²³

Fattigvården kunde utackordera behövande individer med helpension, full försörjning, i den egna bostaden.²⁴ Utöver sådana understöd togs beslut om praktiska åtgärder som kunde leda in till den slutna vården. Den sjuke kunde föras till lasarettet, för att under konvalescensen intas på fattighuset. Här hamnade också den obotligt sjuke, sedan stadsläkaren intygat fullbordat faktum. ■

KÄLLOR

11. BiSOS N. Jordbruk och boskapsskötsel. Hushållnings-Sällskapens Berättelser för året 1868. Upplysningar till Jordbruksstatistiken för år 1868, not I.

12. Kungligt Brev den 19 november 1867 (civildepartementet). Men Jordansson konstaterar på ss. 173-174 att stadsfullmäktige i Göteborg avlog landshövdingens påbud om offentliga åtgärder.

13. I februari 1868 ansökte skräddaren Hedström om hjälp. Kanske hade han svårt att få beställningar om hans kundkrets också var fattig. Fattigvårdstyrelsen (fvst) avlog penninghjälp. Skräddaren anvisades istället arbete med stenhuggning nere vid sjön. Fvst protokoll 1868-02-06 § 9.

14. Sannolikt mest med avsikt att förbättra redovisningen av skattemedlens debetsida. Det skulle dröja till 1936 innan det stadgades om ett fullödigt socialregister (SFS 1936:56).

15. SFS 1871:33 §13. I Västerås namngav fvst protokoll redan alla individer som sökte understöd, oberoende av om de beviljades eller fick avslag eller hänvisades till distriktschefen för utredning.

16. Fvst protokoll 1879-10-02 § 10. VSA.

17. Fvst protokoll 1876-02-03 § 10. VSA. Kanske tillhörde 'den borgerliga pensionskassan' handelsmännens skrå. F.ö. hade fattigvården i Västerås i B. en bångstyrig

renegat som under uppsatstiden skulle uppträda 15 gånger, första gången 1861 och senast 1879, anklagad för lättjefullt och oordentligt levnadssätt. Pensionskassans pengar till trots hade B., som blev intagen på fattighuset i februari 1876, redan i april 1876 överlastat sig med starka drycker. Fvst skulle därför ånyo anmäla honom till KB med risk att hamna på Cellfängelset igen. Om det funnits någon debatt mellan pensionskassan och fvst i fallet B. är inte gott att veta. Dess välvilja kunde i varje fall inte få B. in på den smala vägen.

18. Stfm. kommittéutlåtande 1885. VSA. Om än cynisk hade Torngren erfarenhet, han hade verkat många år i fvst. Även Jordansson beskriver en viss antagonism mellan den frivilliga välgörenheten och den institutionella fattigvården i Göteborg. Det gällde uppfattningen om huruvida allmosor kunde försvåra för den institutionella fattigvården att organiserat leda de fattiga in på den "smala vägen".

19. Hansson-Preusler, 1962. Jämför Montgomery 1951 (1934), s. 71. "I stora delar av landet lämnades bidragen till de fattiga nästan helt och hållet i natura."

20. Fvst protokoll 1876-05-04 § 8. VSA. Det bör då ha kostat fattigvården cirka 100 kronor. I nutida penningvärde betyder det cirka 5000 kronor.

21. Ett exempel är fvst protokoll 1873-04-03 § 9 som noterade att avlidne arbetskarlen Svedlunds efterlämnade lösöre skulle försäljas i auktion med undantag av de persedlar som kan vara erforderliga för fattighuset. VSA.

22. Fvst 1861-09-05 § 5. Flickan Augusta Björklund var utackorderad hos torparen Jan Olof Gustafsson i Fallet, Kungsåra. Två år senare återkommer en notering där hon beviljades bomullstyg till en klänning. Fvst protokoll 1863-05-07 § 1. Fosterfadern torparen ansågs nu istället vara hemmansägare. VSA.

23. Fvst protokoll 1860-08-15 § 1.

24. Ett sådant exempel utgör fvst protokoll 1864-03-93 § 7. Där noteras att fattighjonet Robert Hellstén företrädde på sammanträdet och önskade få fortsättning på fvst kontrakt med gårdsägaren Nyander, där han åtnjöt husrum och vedbrand samt skötsel och vård, frukost och kvällsvard för 40 Rdr Rmt årligen. Fvst fann villkoren för fortsatt vård billiga och förlängde vårdkontraktet. Därtill lovades Hellstén att få middagsspisning på fattighuset, "om de personer som dagligen gifva honom middag därmed skulle upphöra". Den dagliga privata middagen är f.ö. ett exempel på privat välgörenhet, låt vara i liten skala. VSA.

I den sista artikeln, **Om slutna fattigvård**, ska vi se på verksamheten i arbets- och fattighuset i Södra Qvarteret. Det låg direkt norr om Lillån (nu Munkgatan) i delningen av huvudfåran i Svartån.

Gästgivaregårdar och skjutsväsende

Gästgivaregårdar var en gång en del av de allmänna kommunikationerna. De var sin tids busshållplatser där man bytte buss d.v.s. häst, och medan man väntade på en ledig häst kunde man få sig en sup och något att äta, och kanske t.o.m. sova över. De var sin tids McDonalds med enkel mat och enkelt logi. De var väldigt långt ifrån dagens gästgivaregårdar, som specialiserar sig på god mat i en härlig, kulturell miljö.

HÄR SKRIVER ELISABETH TORSNER DEN FÖRSTA ARTIKELN AV TRE OM GÄSTGIVAREGÅRDARNAS HISTORIA.

I gårdagens värld var det ingen som reste för nöjes skull. Alla reste för att man hade ett ärende.

Kungen med följe reste runt och regerade landet, krävde in ekonomisk redovisning, höll ting och avgjorde större tvistemål på plats. Kungen med följe bodde då på kungsgårdar och flyttade när förråden var tömda. Det var först Karl IX som i slutet av sin regeringstid ungefär år 1605 permanent bosatte sig på Stockholms slott och koncentrerade administrationen dit.

Adeln behövde, liksom kungen, följa upp skötseln av sina gods och reste också. Biskopar, präster och munkar reste av samma anledning, samt dessutom för teologiska diskussioner i brytningstiden mellan katolsk och protestantisk kyrka. Studenter på väg till skolor, hantverkare på arbetsresor, gesäller på bildningsresor och handelsmän gick alla till fots. De var inte särskilt välkomna på gästgiverierna. De fick sova i uthusen på en knippe halm. Ting hölls på gästgivaregården eller på ett närliggande tingshus. Domare och rådmän var alla från socknen. ”Vanligt folk” reste inte alls, de var förbjudna att lämna socknen och om absolut nödvändigt, så krävdes tillstånd.

Alla vägar var enormt dåliga, man tog alltid kortaste vägen. Man red eller gick, vagn fungerade enbart vintertid på fruset underlag.

GÄSTGIVAREGÅRDARNAS EPOKER

Medeltiden

Våldgästning, trots Alsnö stadga 1280.
1561-1648

Första gästgivarstadgan. Tavernor eller att gårdarna i byn turades om.
1649-1733

Utsedda gästgivaregårdar.
1734-1805

Uppbyggnad, brist på hästar, men även rum.

1806-1846

Mot övermättad.

1847-1880

Entreprenader ersätter skjutsplikt.
1881-1904

Järnvägsstationer, restauranger och stadshotell.

1905-Idag

Satsning på mat och miljö.

En ny tid bryter in i början på 1600-talet. Kungen slutade resa runt, Karl IX bosatte sig på Stockholms slott under slutet av sin regeringstid. I stället hade kungen sina representanter, ståthållarna, senare landshövdingarna ute i landet. Trettioåriga kriget bröt ut 1618, varpå en ung Axel Oxenstierna under likaledes unge Gustaf II Adolf införde nyordning med distansövervakning genom landshövdingarna, slutligen stadfast i 1634 års regeringsreform. Landshövdingarna övervakade länen och hade i sin tur ämbetsmän som reste runt på inspektion. Detta medför att

resandet ökade markant. Lantmäteriverket startade 1628 och gav ut de första kartorna över vägar och gästgivaregårdar, postväsendet startades 1636 och en ny gästgivarordning kom 1649. Den föjdes upp av en ännu nyare 1734.

Milen standardiserades till 10 km, tidigare kunde en mil vara 8-14 km, beroende på vägens skick, antalet backar m.m. Vägarna mättes och avståndstavlor mellan gästgivaregårdarna sattes upp med $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{2}$, 1, $\frac{1}{2}$ och $\frac{1}{4}$ mil. Detta var ett enormt stort arbete som tog upp till 150 år innan hela landet inklusive Finland var klart. Dessutom behövde skyltarna uppdateras efter vägförbättringar och byte av gästgivaregårdar. Varje landshövding beslutade hur hans milstolpar skulle tillverkas. De tidigaste milstoparna var i trä, som snart ruttnade. De vanligaste som finns kvar i Westerås och Upsala län är milstolpar i svartmålat gjutjärn.

I de östra socknarna närmast Svartån och Upsala län förenklade man och använde endast $\frac{1}{4}$ mil och 1 mil-stolpar.

SKJUTSVÄSENDET

1600-talets gästgivaregårdar ingick i den tidens allmänna kommunikationer. De resande hade rätt att fordra tillgång till häst och vagn, fast mot

Fritz von Dardel, Skånsk resa, 1839.

betalning. Bönderna efter de allmänna vägarna var skyldiga att skjutsa – men utan tidtabell. Gästgivaregårdarna låg på 1 ½-2 mils avstånd, de var den tidens busstationer och bensinmackar. Man bytte till utvilade hästar, om de fanns inne. Det serverades enkel mat och brännvin medan man väntade. Öl var ovanligt på 1600-talet p.g.a. brist på humle. Kom man med egna hästar kunde man köpa foder och stallplats för dem. Gästgiverierna skulle ha minst tre sovrum. Från 1734 fanns övernattning i tre kategorier: för adel och fint folk i rum med uppvärmning, för hederligt folk i närheten av det varma köket och för gement folk, mycket enkelt, oftast i uthusen.

Resande med egen vagn behövde också byta hästar. Man kunde skicka bud från föregående gästgivaregård och påkalla utvilade hästar, men fick då betala dubbel taxa, dels för stafettpojken med budet, dels för hästarna.

Jordägarna/bönderna utmed stora vägar hade skyldighet att hålla hästar och skjutsa resande samt erbjuda mat, husrum foder och stall. Speciella gästgivaregårdar utsågs från 1649. Förskottsbetalning infördes också 1649.

Skjutsplikten var en tung börda utefter de stora vägarna, föregångare

till dagens E18 och RV 70. Gästgiverierna låg med 1 ½-2 mils avstånd här i Västerås och Enköpingstrakterna. Glesare var det i norra Västmanland, även om det var en stor väg. Mindre vägar hade inga gästgiverier alls.

På den tiden kungen flyttade runt var kungsskjutsen mycket fruktad. Kungen hade oftast mycket bråttom i rikets ärenden och hans körsvenner drev hårt. Kungen hade företräde till utvilade hästar. Kronoskjutsen för rikets ämbetsmän var nästan lika fruktad. Postskjutsen infördes 1636. Böndernas skjutsplikt innebar att finnas på gästgiveriet under ett dygn med hästar och ryttare, antingen någon behövde resa eller inte. Det var naturligtvis slöseri med hästar och folk. Under sådd och skörd var det ofta gamlingar och unga flickor som körde. Under väntetiden lockade gästgiveriets brännvin.

Miltaxan fastställdes av länsstyrelserna, olika i olika län, gästgiveritaxan av närmaste tingsrätt. Det var inte alltid lönsamt, det hände att gästgiverier gick i konkurs.

Fritz von Dardel, 1817-1901, har skissat bilder från själva resandet.

På 1600- och 1700-talen var det viktigaste att förbinda länsstäderna med varandra, inklusive Finland.

Vägarna var så dåliga att man som-

martid bara kunde rida eller gå, alla tunga transporter skedde vintertid. Man tog därför alltid den kortaste vägen.

Västerås-Uppsala gick via Tibble (Badelunda), Edsberga, Långtora, Säfva, och norrut till Uppsala.

Från Stockholm gick vägen via Barby, Tibble (Kungsängen), Gran (Bålsta), Furby (Giresta), Carleby (Simtuna), Tärnaby, Sala och därefter ungefär i moderna RV 70 spår till Falun.

Stockholm väster och söderut gick via Gran (Bålsta), Litslena, Enköping, Nyqvarn, Västerås, Vendle, Kolbäck, Köping, Örebro och därefter antingen söder eller västerut.

Jordägarna/bönderna utmed vägarna skulle underhålla och snöröja alla vägar, d.v.s. allmänna vägar, häradsvägar, sockenvägar och byvägar. Det finns gott om stenar kvar, som markerade underhållsgänsar. På 1600-, 1700- och 1800-talen gick de statliga pengarna endast till allmänna vägar. De bekostade brobyggen, t.ex. vid Nyqvarn och Bredsdal, sänkning av branta backar över Badelundaåsen och helt nya vägar, t.ex. Uppsala-

Sala på 1870-talet. Staten tog över ansvaret för alla vägar först år 1911.

>

Fritz von Dardel, Hästarna kommer sent, 1838.

GÄSTGIVAREGÅRDENS ÄGARE

Det ursprungliga upplägget var en självägande gästgivare, som fick kronojord som gåva av staten. Kronojorden var från början sämre utjordar eller allmänningar i byarna, som inte räckte till att försörja en familj på. Under Gustav Wasas tid på 1500-talet fick gästgiverierna ofta ta över f.d. klosterjord, senare under 1600-talet adelsmark indragen under Karl XI reduktion. Detta upplägg blev med tiden allt ovanligare.

Gästgivaren blev allt oftare arrendator, som stannade 4-6 år på sin post. Ägare var de som annars själva hade blivit tvugna att härbärgera ett ökande antal resande, d.v.s. adels-gods och bruk, som Skultuna bruk, och större godsägare som Uppsala Akademi i Hallsta. Intressant att notera är att präster helst övernattade på prästgårdarna, för en stunds diskussion och gemenskap.

Fördelen med att vara gästgivare var personlig frihet från "rotering", d.v.s. att slippa militärtjänst i de ständiga krigen. Friheten utsträckte sig också till 1-2 söner eller viktiga medarbetare. Gästgivaren hade också ensamrätt att sälja öl, vin och bränn-

vin, en betydande inkomstkälla. Gästgivaregårdarna var privata företag. Resandeströmmen ökade kontinuerligt och viktiga förutsättningar för lönsamhet var:

- Många resande – gärna vid korsväg, bro eller allra bäst vid tingshus
- Rätt storlek på verksamheten, tillräckligt med hästar, ett stort problem
- Tillräcklig areal för husbehovsodling av hö och säd och t.ex. 25 äppelträd
- Ensamrätt till alkoholutskänkning

Hur såg en gästgivaregård ut?

På 1500-talet var gästgiveriet en av gårdarna i byn. Från 1649 måste en gästgivaregård ha minst tre sovrum, mycket ovanligt, och stall och lider. 1734 kom krav på en separat måltidslokal och krav på minst tre sovavdelningar, för fint folk, för hederligt folk, och för gemene man.

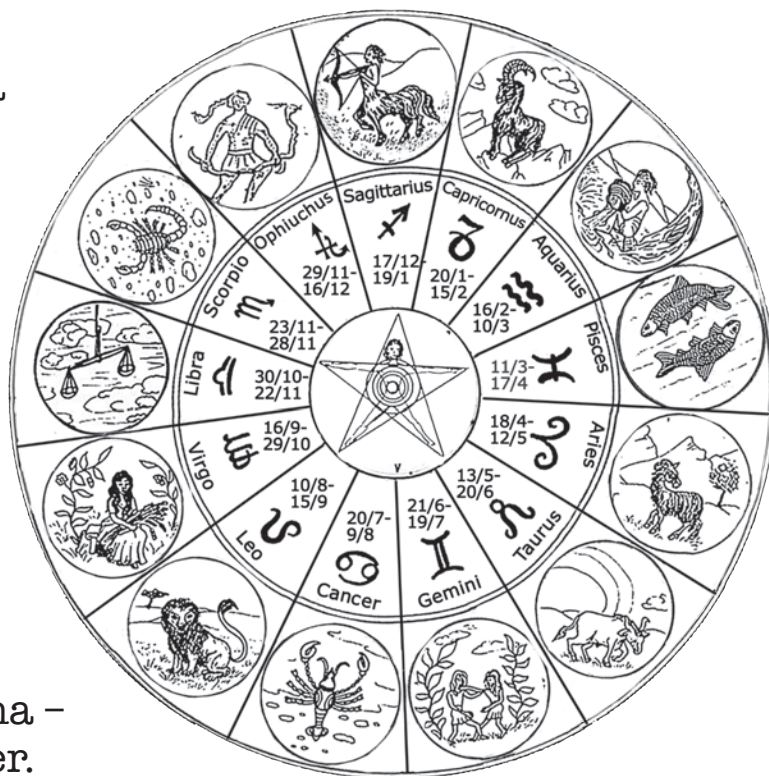
Många gästgivaregårdar, som varit med från 1600-talet, stod då inför ett svårt val – bygga till eller bygga nytt. Grythyttan, som startade 1641, valde att bygga till, medan Ginka i norra Västmanland valde att bygga helt nytt 1795 i grannbyn Åby/Östervåla. ■

Västgötaknallar. Pehr Tham, 1790. (Detalj).

Vem tror du att du är?

Det finns tretton stjärnbilder i zodiaken, men babylonierna utelämnade en, Ormbäraren, för att det skulle gå jämnt ut i deras tolv månaders kalender. Här har vi satt tillbaka alla tretton bilderna i djurkretsen. Ormbäraren, Ophiuchus, ligger där Skytten tidigare var placerad. Om ditt astrologiska tecken bestäms av solens position den dag du föddes, så är allting som du vet om ditt horoskop fel! Egenskaperna är desamma – men de träffar andra personer.

TEXT: SIMEON ANDERSSON

Babylonierna (c:a 2000 – 539 f.Kr.) delade in zodiaken i tolv lika delar, motsvarande 30° av en full cirkel, så att när jorden kretsar runt solen, så verkar den passera genom var och en av zodiakens tolv delar. Stjärnbilderna upptar dock en långt större yta än de 30 graderna som fastställts för varje tecken. Den dragningskraft som solen, månen och de andra planeterna utövar på jorden, liksom det faktum att jorden inte är helt rund, leder till en oändligt långsam men fortgående förskjutning av jordaxeln. Detta fenomen är känt som dagjämningsprecessionen. Här har vi alltså anledningen till varför positionerna för zodiakens tecken inte längre sammanfaller med stjärnbildernas; stjärnhimlen har ändrats eftersom jordaxeln (Nordpolen) inte längre pekar i exakt samma riktning som för två tusen år sedan.

När babylonierna först uppfann tecknen i zodiaken fanns där tretton stjärnbilder. Stjärnbilderna skiljer sig i storlek och form, så att solen dröjer olika länge i respektive bild. Exempelvis så pekar linjen från

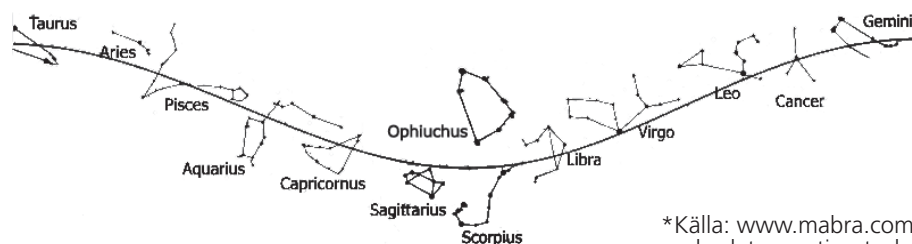
jorden till solen mot Jungfrun under 45 dagar, men bara i sju dagar mot Skorpionen. För att babylonierna skulle få det att gå jämt ut i deras tolv månaders kalender ignorerade de det faktum, att solen i själva verket rör sig genom 13 stjärnbilder. De valde att utelämna en, Ormbäraren (Ophiuchus). Att man valde just den beror på, att solen bara pekar på en liten del av denna stora bild. Men det innebär att du troligtvis inte har det stjärntecken som du tidigare trott!

Varför ser man aldrig alla tretton stjärnbilderna i tidningarnas horoskop? Det beror på att västerländsk astrologi håller fast vid den tropiska zodiaken, som är bunden till årstiderna och inte var solen stod vid

födseln. Den har sett likadan ut sedan Ptolemaios tid (år 90-170 e.Kr.).

Ormbäraren är en stor stjärnbild på södra stjärnhimlen. Tecknet föreställer en muskulös man som håller ett stadigt grepp om en gigantisk orm. Den ljusstarkaste stjärnan i bilden är Ras Alhague (Alfa Ophiuchi). Den återfinns i mannens panna. Är du född mellan 29 november-16 december så är detta ditt nya tecken!

Vad innebär det att vara född i ormbärarens tecken?* Du sägs vara en person som söker efter visdom och du vill gärna bli en auktoritet. Du föredrar det storslagna och pråliga framför det jordnära och du är ofta anledningen till avundsjuka i din omgivning.

Solens väg genom stjärntecknen.

*Källa: www.mabra.com/ar-du-det-nya-stjarntecken-et-ormbararen/

Varför släktforskar du?

Sture Andersson

Hur kommer det sig att du började släktforska?

1965 kom ett tjockt, brunt kuvert med posten. Min mormors bror hade gått bort och inga bröstarvingar fanns. Här redovisades alla mormors syskons familjer och även hustruns släkt. Brodern var gift med en kusin, så dessa var även min släkt. Då väcktes nyfikenheten.

Var kommer dina förfäder ifrån?

På fars sida från Torstuna, Österunda, Simtuna i nuvarande Uppland och på mors runt Motala och Västergötland.

Vad intresserar du dig för inom släktforskningen?

Platserna där dom bott och eventuella kvarboende.

Har du stött på något problem i din forskning?

Ja, att tiden inte räcker till!

Ditt bästa tips till andra släktforskare?

Som alla säger: Kolla med närmaste slakten och lyssna till skvaller med urskiljning. Om man hittar en bosättning, så kolla runt och fråga grannar m.fl.

Har du upptäckt något ovanligt/spännande i din släkt?

Tja, det skulle vara dom två bröderna, s.k. skitgubbar, i en enslig stuga. Vid en tur till Österunda för att fylla på med något mer visar jag mitt arbetsexemplar av släktträdet för en lokalboende, som noterar att jag har med bröderna Fredriksson i Slutbo på en av grenarna. Dit borde du åka, råder han mig. Dom lever inte långt härifrån. Men skynda dig för dom är lite till åren komna. Där kan du få en upplevelse, dom är lite speciella.

Det lät intressant, men just då hade jag tid att passa på pastorexpeditionen i Torstuna. Jag passade på att fråga prästen om bröderna och vad hon visste om dom och fick svaret att hon inte får säga något om försam-

lingsmedlemmarna. Dock kunde hon berätta att efter en av brödernas bortgång ringde hon för att göra upp om urnsättningen och eventuell medverkan av präst. En av bröderna säger att dom inte behöver kyrkans assistans. Prästen hade frågat om inte kyrkvaktmästaren skulle gräva upp ett hål för urnan, och fick svaret att det inte behövdes. Dom tar med sig spaden och visst kan dom gräva själva och få ned ”den där burken”. Och så blev det!

Nu börjar jag ana vad jag hade med att göra. Den här dagen gick mot sitt slut och jag planerade ett besök. För visst lät det här spännande! Jag läste på lite mera i kyrkboken och kunde se att bröderna och fadern stod som ”tidvis sinnessjuk”. Det var tre söner, varav en nyligen avlidit. Dock stod intet om modern eller systrarna.

Jag beger mig till Slutbo och ser vid ankomsten ett 1 1/2-våningshus, inte speciellt välbehållet, med trädgården i samma skick. Väl inne i förstugan ser jag att här har det inte städats eller skurats på ett bra tag. Dörren öppnas av en plirig man i blåbyxor och reklammössa. Han ser inte välkomnande ut direkt. Jag presenterar mig och förklarar mitt ärende. Lite avvaktande släpper dom in mig. Köksbordet var belamrat med tidningar, reklam m.m. Där fanns en kökssoffa med klabbigt galonöverdrag, diskbänk och en vedspis som såg ut som om en kastrull med kallops hade exploderat flera gånger. Trasmattorna på golvet hade inte tvättats på lång tid och golvet var inte skurat. I taket fanns trästänger med virke på tork. Och det var ingen angenäm doft heller.

Evert heter han som öppnade och brodern heter Sven. Jag viker upp mitt släktträd och diverse papper, och nu blir dom intresserade och förstår att jag inte är en luren-drejare. Jag visar vad som står i kyrkböckerna och hur vi är släkt samt hur det ser ut bakåt i generationerna. Men nu protesterar Evert, uppgifterna om farfadern stämmer inte med vad han vet. Han är inte påstridig, utan anar att hans uppgifter kan vara felaktiga.

Att bläddra i husförhörslängderna ger namn och data men ingen bild av levnadsförhållanden ☹☹

Evert frågar om dom får bjuda på en kopp kaffe, han har nybakad sockerkaka klar. Vad gör man? Artigheten kräver att man tackar ja. Då bockar han sig ned och tar fram rena koppar. Vi har bjudkoppar också, säger han och flinar lite. Jag förstod att det var ett test på hur ”fin” jag var.

Det här blev ändå början till en mycket trevlig bekantskap under några år. Det finns mycket att berätta och det kunde bli en liten bok, om jag så ville. Dom här bröderna har varit omyndigförklarade i många år, och anledning till det fanns givetvis. Dom var satta under familjevård, d.v.s. utplacerade i hem eller på lantgårdar och jobbade för mat och husrum. Men ny ledning på Ulleråker, med modernare syn, tyckte att bröderna kunde bli befriade från sitt förmyndarskap. Dom tre bröderna flyttade då hem till föräldrahemmet som stod tomt. De levde på det sociala med någon form av pension och senare folkpensionen.

Evert hade körkort och reste en del. Sven, som var äldre, var tystlåten och lät Evert prata färdigt innan han tog till orda. Och det blev inte mycket sagt, för Evert var pratsam och pigg som en ekorre. Jag läste upp vad som stod i kyrkboken om ”tidvis sinnessjuk”. Everts kommentar var: ”Det är lätt att bli inskriven men svårt att bli utsuddad”. Det var enda gången vi nämnde detta tillsammans. Jag kom att besöka bröderna många gånger men tog alltid med mig kaffe och bröd och egna koppar.

En dag när jag köpt tre bakelser och knackar på är bara Sven hemma vid bordet. På frågan om var Evert någonstans, svarade Sven att Evert hade rest sig upp för att gå mot dörren men fallit omkull. Jag såg att han var död på en gång, sa Sven, och jag hämtade en kudde och lade under huvudet. Han ringde en släkting i Stockholm, som i sin tur ringde läkaren på orten. Men Evert och Sven fick vara ensamma i sju timmar innan någon kom.

Sven levde några år till och flyttade till serviceboende i Fjärdhundra, där han avled på sitt 100:de år. Huset i

Slutbo stod tomt något år och drabbades av blixtnedslag och brann ned till grunden. Det hade ärvts av en systerdotter-dotter som byggde upp ett hus på samma plats, avsett som sommarhus tills dom tröttnat på arbetet och bosatt sig i Slutbo.

När jag skriver ned dessa rader känns det i mitt hjärta – både sorg över deras öde, men glädje att ha fått uppleva en del av deras liv och berättelser.

Läs ”Vad hände sedan?” om Stures släktingar i Amerika i Arosiana nr 1-2016!

Vill du också besvara enkäten?

Frågorna finns på vår hemsida, där du kan kopiera över dem till ditt mail när du ska svara. Bifoga en bild.

Skicka dina svar till redaktören: simeon.a@telia.com

Läsövningen denna gång är från en välskrivna bouppteckning från 1788.

Den finns både i Riksarkivet och ArkivDigital (AD).

AD Skinnskattebergs bergslags häradsrätt FII:3 (1787-1793) Bild 530 / sid 53 och följande sidor.

Riksarkivet: Skinnskattebergs bergslags häradsrätt, Bouppteckningar, SE/ULA/11335/F II/3 (1787-1793), bildid: C0103431_00066 och följande sidor.

Tolkning:

År 1788 den 31 Martji woro undertecknade anmodade af Bergsman Anders Olofsson uti Römyra, at uprätta en laga Bouppteckning efter dess afledne Hustru Christina Hansdotter Som genom döden afled dn 18 förledne Martji och Företogs som foljer neml:

	Rsdr	ss	r
Koppar	-	-	-
En Panna		5	4
Jernsaker			
En Gryta		32	
en Do mindre		4	
2 gamla Tackjerns pannor			4
en Pann lagg		2	8
2ne jernspett		5	4
en bleck bunke	1	4	
en Blecktrat Lyckta och Spade		8	
en Tälgyxa 3 hugg en slögd yxa tillsammans		18	8
Träkärill			
Et gammalt Kar 2ne Sår		18	8
et par wäfstolar med tilhör	1	5	4
en gam: tvårsadel och do Klöfsa(l)			24
2ne ämbar 2ne tinor		13	4
5 st gl Siltråg och 2 skålar		6	
3 gl Silbunkar 2 Byttor		4	
en SpännRäck		8	
en Do sämre		5	4
en gl dricks tunna		5	4
en do mindre		5	4
en Spann och en gl Kista		4	8
Do en gl Kista		5	4
et miölkar		4	
et stenfat 2 skålar en kruka		8	8
en behållen skinfäll	1	16	
en Do sämre		16	
Transport	6	39	4

Bouppteckningen är räknad i riksdaler, skillingar och runstycken. 1 riksdaler = 48 skillingar. 1 skilling = 12 runstycken.

År 1776 hade en myntrealisation beslutats. Mer om den och det svenska, krångliga, penningssystemet kan läsas om i boken "Vad kostade det" av Lar O. Lagerqvist. Enligt denna bok motsvarade fastighetens värde, värdet av 16 – 20 oxar.

Det finns en bok som förklarar ord från bouppteckningar. "Släktforskarens ordbok, nyckeln till bouppteckningar" av Barbro Lunsjö.

De fattigas andel av tillgångarna i en bouppteckning var 1/8 % och tillföll kyrkans fattigmedel.

	Rsdr	ss	r
Transporteratt	6	39	4
Ett gammalt Åckläde		10	8
et Lärfs lakan		26	8
et Blåggarns lakan		5	4
en duk		18	8
en ny Slipsten	3		
en liten slipsten med wef		10	8
en Släda		13	4
en Do gl med skrinnda		10	8
en släp drög		8	
en Kohlsläda ny		18	8
en järn wagn	3	16	
Kärrflake		8	
2 par skacklor		5	4
en Sehla		16	
en Do sämre		8	
en släp tiälcka		2	8
10 st liar med ärfwen		24	
et Sädes Rep		5	4
5 st får skin		40	
et Kalf skin		4	
en swart Kamlots Kior-til och tröja	3	42	8
en Rödrandig Kiortil och tröja	1	16	
Transporteras	23	14	

	Rsdr	ss	r
<i>Transporteratt</i>	23	14	
En sãmre Rõdrandig Kiortil	32		
en Do blå och wit randig Kiorl	26	8	
en Do gul och wit Do	16		
en swart Satins trõja	8		
en Blå Klãdes trõja	16		
en Swartrosig Kartuns Do	40		
en wit Noppkins trõja	10	8	
2ne rõrandige lifstycken	16		
et Swart och wit randigt för- Klãde	12		
2ne Rõrandige förklãden	21	4	
2ne sidentygs mössor	32		
et Serwet Klãde	13	4	
et halft af taft	4		
et par dubbla hanskar	13	4	
2 Par Klippings hanskar	5	4	
3 stycken at bruka under mössor	5	4	
2 par röda strumpor	16		
et lärfs Lintyg	8		
et hörnskåp	16		
<i>Creatur</i>			
En utgammal hest	1		
et sto i 3die året	11	5	4
en Koo Rõdkinna Kallad	5		
en Do guldros	5		
en Do Rõdlinda	3	16	
en Tiur	2		
en Qwiga	2		
en Kalf	24		
2ne Får	1	16	
2ne Lamb	16		
3ne getter	1	32	
en Do mindre	18	8	
et Swin	32		
<i>Transporteras</i>	64	6	

	Rsdr	ss	r
<i>Transporteratt</i>	64	6	
här uptages fastigheten efter herr Lands Kamme- reraren och Bergsfogden Eric Montans uppskattning dn 25 october 1786 som består af	169	37	7
Summa	233	43	7
här afgår De fattigas andel 1/8 dels Prosent wärderings männens Arfvide blifwer Således hela summan	232	37	6
här uptages Anders ols- son skuld som foljer neml: til Skinskattebergs Bruk Circa til vice Kronobefallnings Olof Tunmark en Återstående Ex- ecutiv skuld fordran 15 för 2½ Tunna torr Råg til Skin- skattebergs Sochn Magazin a 3 Rsdr pr Tunnan Till Bockhammars Bruk 3 Till Lars Ersson i Kalfängen Till Olof Hansson i Davidsbo Till Lars Andersson i Römyra för Likkistans förfärdigande Till Kyrkan och Presterskapet i Likstod för min hustru dess utom i Begravnings omkostning inalles an Saldo i behållning	75		
	7	24	
	5	26	8
	6	32	
		16	
	3	16	
	6		
	110	18	10
Summa	232	37	6

At alt af mig wara Redeligen upgifwit, och in-
tet med wett eller wilja undandõlgt, det för-
säkras under Eds förbindelse. Römyra dn 31.
Martji 1788 ./ Anders AO Olofsson
Sålunda som å andra sidorne föreskrifwit
är Wärderadt och förrättadt det intygar
Abram Olofsson i Långwiken
Nämde man
de Fattigass andel betalt 14 ss 1 r
quitteras Skinskatteberg d. 19 Oct. 1788.
Abr. P. Schultzberg
P. (?) P.

År 1788 Jan 31 Martji wero inbudschnade
wennschick af Bergfogden Anders Olofsson
til Römyra, at upgiffwa en lugga Borsig-
ning offtas 2½ uppladen hustru Christina
Hansdotter som gynnou böden uplud af 18
förladun Martji och döntogt som foljer wunuf:

	Rsdr	ss	r
hoppar			
En Kanna	5	4	
Transporteratt	64	6	
2ne quinnalt beklind	10	8	

Början av bouppteckningen från AD.

Det alt af mig wara Redeligen upgifwit, och in-
tet med wett eller wilja undandõlgt, det för-
säkras under Eds förbindelse Römyra dn 31
Martji 1788 ./ Anders AO Olofsson
Sålunda som å andra sidorne föreskrifwit
är Wärderadt och förrättadt det intygas
Abram Olofsson i Långwiken
de Fattigass andel betalt 14 ss 1 r
quitteras Skinskatteberg d. 19 Oct. 1788
Abr. P. Schultzberg

Slutet från Riksarkivet.

Kyrkbacksgården, Västra Kyrkogatan 8

Program Västerås Släktforskarclubb

Information och anmälan

till Lars Berglöf
tfn. 070-865 43 87 eller
larsbf@bredband2.com

DNA-café

Träffa likasinnade som är intresserade av DNA-test!

Lördag-söndag 1-2 sept.

Fortnox arena Hejaregränd 5,
Växjö.

<http://sfd2018.se/>

Släktforskardagarna

Årets tema "Migration - utvandring och invandring"

Lördag 15 sept. kl. 17-21

Karlskatan 2
Ingen föränmälan

Kulturnatten

Klubben hjälper till med släktforskning i
konferensrum Transformatorn, 1 tr. upp.

Onsdagen den 19 sept. kl. 18

Lykttändaren:

Anmälan senast 11/9 till

Karin Jyrell, Tfn 073-680 55 08
eller karin.jyrell@gmail.com

Emil Wijgård - porträttfotografen i Västerås

Henrik Sundholm föreläser. Emil Wijgård öppnade ateljé i Västerås
under krigets sista år, 1918. Vem var han och vad säger hans fotogra-
fier om hans samtids Västeråsare?

Kaffe/te och smörgås (à 40 kr) beställs i förväg vid anmälan.

Onsdagen den 17 okt. kl. 18

Lykttändaren

Anmälan senast den 9/10. till
Karin Jyrell, Tfn 073-680 55 08
eller karin.jyrell@gmail.com

Prästfrun från Ramnäs

Föreläsare Ingemar Borelius.

Gertrud Borelius föddes utomäktenskapligt i Berlin 1856. Hon
gifte sig med prästen Carl Aron Borelius. Vi får höra om henne
som prästfru och hennes minst sagt mångsidiga arbetsuppgifter
på prästgården i Ramnäs.

Kaffe/te och smörgås (à 40 kr) beställs i förväg vid anmälan.

Lördag den 10 nov. kl. 11-15

Västerås Stadshus rum B101
(kallas även för biblioteket).
Ingen föränmälan.

Arkivens dag

Temat är "Fest och glädje". Klubben hjälper till
med släktforskning och har en skärmställning.

Onsdagen den 14 nov. kl. 18

Lykttändaren

Anmälan senast den 6/11 till
Karin Jyrell, Tfn 073-680 55 08
eller karin.jyrell@gmail.com

Greveparet Lewenhaupt på Carlsunds herrgård och 1800-talets folkväckelse.

Gunnar Kärrbom berättar och sjunger.

Kaffe/te och smörgås (à 40 kr) beställs i förväg vid anmälan.

Tisdagen den 27 nov. kl. 14

Industrigatan 1 D i Hallstahammar
Max 30 pers. 40 kr. i avgift.

Anmälan senast 19/11 till
Karin Jyrell, Tfn 073-680 55 08
eller karin.jyrell@gmail.com

Studiebesök på WestmannaArvet

På WestmannaArvet i gamla Bultens lokaler, förvaras
Västmanlands läns museums samling av föremål och bilder.
Man har samlat in föremål under 150 år. För att rymma en
miljon foton och 64000 föremål är samlingarna uppdelade
på fem magasin.

Samåkning: Samling kl. 13 vid Apalby Friskcenter, Vasagatan
(busslinje 2 och 6).

Jourhavande släktforskare

Onsdagarna den 3/10 och 24/10 kl. 15-18 finns hjälp att få vid släktforskarplatsen i fackavdelningen på
Stadsbiblioteket. Det finns en kölista där du antecknar dig när du kommer (ingen förbokning).
Vi avdelar c:a 30 minuter till varje besökare. Har du grunduppgifter förberedda (födelsedag, dödsdatum, ort
och källor) så får du ut mera av tiden.